

Θέμα εργασίας:

Φισκάρδο: προβλήματα ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος σε έναν τουριστικό παραδοσιακό οικισμό

Λέξεις-κλειδί: παραδοσιακός οικισμός, τουριστική ανάπτυξη, φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, διαχείριση χώρου, αειφόρος ανάπτυξη

Αντικείμενο εργασίας:

Αντικείμενο της εργασίας είναι η εξέταση των προβλημάτων που ανακύπτουν αναφορικά με την προστασία και ανάπτυξη του περιβάλλοντος στην περιοχή του Φισκάρδου Κεφαλονιάς. Στα πλαίσια αυτού του σκεπτικού, προτείνονται κάποιες βασικές κατευθύνσεις (“σενάριο αειφορίας”) που συντείνουν στην αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής και διερευνώνται οι ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν την επίτευξη των προτεινόμενων κατευθύνσεων. Όπως προαναφέρθηκε, η διερεύνηση αυτή επιχειρείται με βάση τον θεματικό άξονα της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Υπόθεση εργασίας:

Ο τουρισμός και συγκεκριμένα η τουριστική ανάπτυξη που παρατηρείται στην περιοχή του Φισκάρδου εγκυμονεί σημαντικούς κινδύνους για τον οικισμό όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού και πολιτιστικού).

Μεθοδολογία:

- πρωτογενείς πηγές (επιτόπια έρευνα: συλλογή πρωτογενών στοιχείων, απογραφή κτιριακού αποθέματος)
- δευτερογενείς πηγές (έρευνα βιβλιογραφίας, συγκέντρωση νομοθετικών ρυθμίσεων, έρευνα σε κεντρικούς και τοπικούς φορείς και υπηρεσίες)

Ευρύτερο ενδιαφέρον θέματος:

Η εν λόγω εργασία εστιάζει στο πώς εννοείται η προστασία του περιβάλλοντος σε έναν ήδη κορεσμένο τουριστικό παραδοσιακό οικισμό. Δεδομένου του γεγονότος ότι ο τουρισμός παρουσιάζει διεθνώς ανοδικές τάσεις και η τουριστική δραστηριότητα συνεχώς θα διευρύνεται, το ζήτημα ενός “βιώσιμου τουρισμού” προβάλλει πιο επίκαιρο από ποτέ, προκειμένου να επιτευχθεί μια συμβατή προσαρμογή στις περιβαλλοντικές συνθήκες και να αντιμετωπιστούν οι σοβαρές επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εφόσον η εν λόγω εργασία εστιάζει κατά κύριο λόγο στην αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής του Φισκάρδου, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά στο ζήτημα της αειφορίας καθώς και της αειφόρου ανάπτυξης.

Η έννοια της *αειφορίας* (sustainability), αν και υφίσταται ως έννοια από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ουσιαστικά προωθήθηκε και εδραιώθηκε διεθνώς το 1992, στην παγκόσμια Διάσκεψη για το περιβάλλον και την ανάπτυξη στο Rio de Janeiro. Στη διάσκεψη αυτή, εισήχθη η αρχή της *αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης* (sustainable development), η οποία στηρίζεται στο τρίπτυχο: προστασία περιβάλλοντος - οικονομική ανάπτυξη - κοινωνική συνοχή. Έτσι, συνδέθηκε για πρώτη φορά η προστασία του περιβάλλοντος με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Στην Ελλάδα, η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης “θεσμοθετείται” ουσιαστικά με τον Ν.2742/1999 για τον “Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη”, ως αναγκαιότητα ύπαρξης στρατηγικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη του ελληνικού χώρου. Σε αυτό συνέβαλε και η ευρωπαϊκή-διεθνής συγκυρία, η οποία κατέστησε αναγκαία την αρμονική ένταξη της χώρας στον ευρωπαϊκό χώρο αλλά και την ανταπόκρισή της σε διεθνείς δεσμεύσεις, όπως η διεθνής προβληματική για την αειφόρο ανάπτυξη.

Στον νόμο αυτό:

“Σκοπός του νόμου αυτού είναι η θέσπιση θεμελιωδών αρχών...που προωθούν την αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη,..., διασφαλίζουν την προστασία του περιβάλλοντος στο σύνολο του εθνικού χώρου και στις επιμέρους ενότητες του...”.

Επίσης, λαμβάνεται υπόψη:

“η προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων” καθώς και *“η συστηματική προστασία, αποκατάσταση, διατήρηση και ανάδειξη των περιοχών, οικισμών, τοπίων που διαθέτουν στοιχεία φυσικής, πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς”.*

Επανερχόμενοι στην έννοια της αειφορίας και της αειφόρου ανάπτυξης, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι βασικό μέλημα αποτελεί η αειφόρος χρήση των πόρων. Οι πιο προφανείς πόροι είναι οι φυσικοί, οι οποίοι μπορούν να είναι είτε ανανεώσιμοι είτε μη ανανεώσιμοι, δηλαδή εξαντλήσιμοι. Μια ιδιαίτερη κατηγορία πόρων είναι οι πολιτιστικοί πόροι οι οποίοι είναι μη ανανεώσιμοι και επομένως οποιαδήποτε υποβάθμιση ή καταστροφή τους δεν είναι αναστρέψιμη.

Ο τουρισμός, ως παραγωγική δραστηριότητα, εκμεταλλεύεται τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους μιας περιοχής με σημαντικές επιπτώσεις στο ευρύτερο περιβάλλον. Βέβαια, η σχέση τουρισμού - περιβάλλοντος ενέχει μία πολύ λεπτή ισορροπία η οποία είναι εξαιρετικά δύσκολο να διατηρηθεί, κυρίως όταν αναφερόμαστε σε κορεσμένες τουριστικά περιοχές.

Για τον λόγο αυτό τα τελευταία χρόνια έχει εισαχθεί η έννοια του *αειφόρου τουρισμού* με σκοπό την ταυτόχρονη προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού και πολιτιστικού) καθώς και της ανάπτυξης και της ανταγωνιστικότητας των τόπων προορισμού (*Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό, Επιτροπή των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, Βρυξέλλες 2007*). Προωθείται, δηλαδή, η υιοθέτηση μιας

ολοκληρωμένης προσέγγισης όπου υπογραμμίζεται η δυνατότητα του τουρισμού να συμβάλει στην προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος.

Βέβαια, ήδη από το 1976, είχε εισαχθεί η έννοια του *πολιτιστικού τουρισμού*, ως μια εναλλακτική μορφή τουρισμού η οποία στόχευε εντέλει στην προστασία και διατήρηση σημαντικών μνημείων και τοποθεσιών (*Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού, Βρυξέλλες, 1976*). Η έννοια αυτή του πολιτιστικού τουρισμού εξελίχθηκε στη *Νέα Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού* (Μεξικό, 1999), όπου τέθηκε επιπλέον και το ζήτημα της μη υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας ενός τόπου.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το αίτημα για ένα βιώσιμο τουρισμό προβάλλει περισσότερο επιτακτικό από ποτέ. Η συνειδητοποίηση και κατ' επέκταση η μέριμνα για αειφορία μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης του τουρισμού, όπου βασικό μέλημα θα αποτελεί η διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού και πολιτιστικού).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1.1 Γενικά στοιχεία για την περιοχή

Παρακάτω ακολουθεί μια σύντομη παρουσίαση της συνολικής εικόνας του οικισμού του Φισκάρδου.

Εικόνα 1. Ο οικισμός του Φισκάρδου (πηγή: Google Earth)

1.1.1 Ευρύτερος γεωγραφικός χώρος / φυσικά χαρακτηριστικά οικισμού

Ο οικισμός του Φισκάρδου βρίσκεται στο Β.Α. άκρο του πρώην νομού και νυν περιφερειακής ενότητας Κεφαλονιάς και Ιθάκης. Η Κεφαλονιά αποτελεί το μεγαλύτερο νησί του συμπλέγματος των Ιονίων Νήσων, με έκταση 904 τ.χλμ. και πληθυσμό περίπου 39.000 κατοίκους (σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011). Βρίσκεται δυτικά της Πάτρας (στην έξοδο του Πατραϊκού Κόλπου), νότια της Λευκάδας και βόρεια της Ζακύνθου. Πρόκειται για κατ'έξοχήν ορεινό νησί και μάλιστα ο Αίνος (1628μ.) είναι το ψηλότερο βουνό των Ιονίων Νήσων.

Εικόνα 2. Χάρτης Κεφαλονιάς & Ιθάκης - διακρίνουμε το Φισκάρδο στο βόρειο άκρο του νησιού (εντός του κύκλου)

Με βάση τη διοικητική αναδιάρθρωση του προγράμματος “Καλλικράτης” (Ν.3852/2010), η περιφερειακή ενότητα Κεφαλονιάς αποτελείται από το δήμο Κεφαλονιάς και η περιφερειακή ενότητα Ιθάκης από το δήμο Ιθάκης. Συγκεκριμένα, στον δήμο Κεφαλονιάς έχουν θεσμοθετηθεί πέντε δημοτικές κοινότητες: Αργοστολίου, Πόρου, Ομαλών, Σάμης και Δηξουρίου.

[Σημ.: Όταν η διοικητική διαίρεση της χώρας καθοριζόταν από το πρόγραμμα “Καποδίστριας”, ο τότε νομός χωριζόταν σε τέσσερις επαρχίες (Κράνη, Πάλλη, Σάμη και Πρόννοι) και αποτελείτο από οκτώ δήμους και μία κοινότητα (Δήμος Αργοστολίου, Παλλικής, Πυλαρέων, Ερίσσου, Λειβαθούς, Ελλειού-Πρόννων, Σάμης, Ιθάκης και Κοινότητα Ομαλών)].

Το Φισκάρδο αποτελεί έναν παραλιακό οικισμό και είναι κτισμένο σε φυσικό λιμάνι, στο μυχό του ομώνυμου όρμου, απέναντι από την Ιθάκη. Στη βόρεια είσοδο του πορθμού της Ιθάκης σχηματίζει μια “γλώσσα ξηράς” (στη θέση αυτή υπάρχει φάρος, δίπλα σε παλαιότερο-ερειπωμένο σήμερα) η οποία προεξέχει από τη δυτική ακτή και το προφυλάσσει από τις άσχημες καιρικές συνθήκες. Απέχει περίπου 50 χλμ. από την πρωτεύουσα του νησιού, το Αργοστόλι. Στην περιοχή του οικισμού η ακτή είναι έντονα διαμελισμένη. Η κλίση του εδάφους είναι ομαλή και μέτρια (έως 30%). Οι πλαγιές που περιβάλλουν τον οικισμό είναι κατάφυτες με κυπαρίσσια, ελιές και πουρνάρια. Το τοπικό κλίμα είναι ήπιο αλλά υγρό, με συχνές βροχοπτώσεις.

Εικόνα 3. Φωτογραφίες από τον παλαιότερο, ερειπωμένο φάρο και τον καινούριο - διακρίνεται και το σπίτι του φαροφύλακα

Διοικητικά το Φισκάρδο, ως τοπική κοινότητα, εντάσσεται στη δημοτική ενότητα Ερίσου (πρώην δήμος Ερίσου).

1.1.2 Ιστορική φυσιογνωμία

Στον Όμηρο αναφέρεται για πρώτη φορά το λιμάνι της “αρχαίας Πανόρμου”, το οποίο, βάσει πορισμάτων διαφόρων ερευνητών, πιστεύεται ότι είναι το σημερινό Φισκάρδο.

Γύρω στο 50 π.Χ. κατακτάται από τους Ρωμαίους. Ευρεθέντα ερείπια, όπως ρωμαϊκά νεκροταφεία και ρωμαϊκοί τάφοι βεβαιούν τη ρωμαϊκή κυριαρχία.

Συγκεκριμένα το Φισκάρδο ανήκει στις περιοχές με αδιαμφισβήτητο αρχαιολογικό ενδιαφέρον (ΦΕΚ 82/Β', 13 Φεβρουαρίου 1985 “Χαρακτηρισμός περιοχής Φισκάρδου Κεφαλονιάς ως αρχαιολογικού χώρου” και ΦΕΚ 1769/Β', 27 Νοεμβρίου 2003 “Κήρυξη και οριοθέτηση του θαλάσσιου χώρου νότια του όρμου Φισκάρδου Κεφαλληνίας, ως αρχαιολογικού χώρου”). Στο Φισκάρδο έχουν βρεθεί νεολιθικά και μυκηναϊκά ερείπια, καθώς και ρωμαϊκοί τάφοι. Πρόσφατα, μάλιστα, αποκαλύφθηκε ταφικός θάλαμος με τρεις ασύλητους τάφους, περιόδου 3ου αι.μ.Χ. και παράπλευρα αυτού ρωμαϊκό θέατρο (σε άριστη κατάσταση), το πρώτο που έχει ανακαλυφθεί στα Ιόνια Νησιά.

Εικόνα 4. Φωτογραφία του ρωμαϊκού θεάτρου που ανακαλύφθηκε πρόσφατα στο Φισκάρδο

Τα ευρήματα που έρχονται στο φως κατά τις αρχαιολογικές ανασκαφές στην περιοχή του Φισκάρδου οδηγούν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για οικισμό με ακμάζουσα οικονομία. Αυτό οφείλεται κατά ένα μέρος και στην πλεονεκτική γεωγραφική του θέση (ακτοπλοϊκός κόμβος).

Ακόμα, στο Φισκάρδο έχουν βρεθεί αξιόλογα ερείπια βυζαντινών οικοδομών και εκκλησιών, με σημαντικότερο την Παλαιοχριστιανική Βασιλική (ξυλόστεγη βασιλική, 12^{ος} αιώνας), στο ψηλότερο σημείο της χερσονήσου του Φουρνιά (βόρεια του οικισμού).

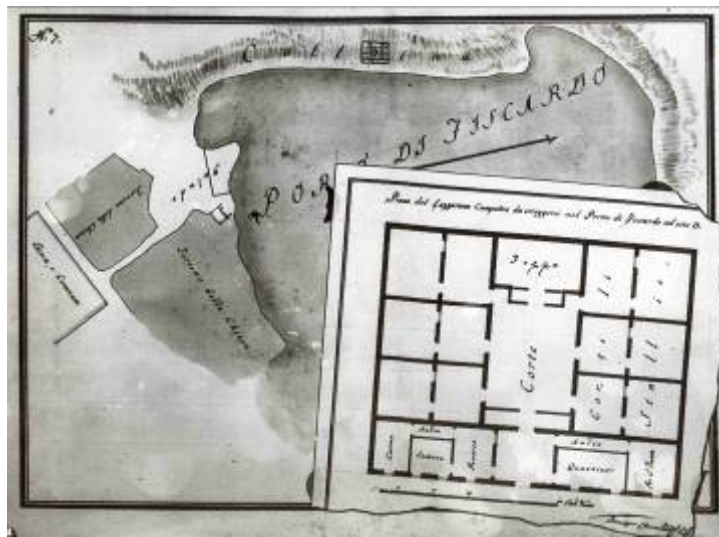

Εικόνα 5. Φωτογραφίες της παλαιοχριστιανικής βασιλικής Φισκάρδου (πηγή: περιοδικό “Αρχαιολογία”, τ.45, 1992)

Το Φισκάρδο φαίνεται ότι φέρει το όνομά του από τον Ροβέρτο Γυισκάρδο, επικεφαλής των Νορμανδών, ο οποίος επιχείρησε το 1082 την κατάληψη της Κεφαλονιάς. Τελικά δεν τα κατάφερε και πέθανε το 1085 στο λιμάνι της Πανόρμου, που από τότε φέρει το όνομά του.

Έκτοτε, το Φισκάρδο χρησιμοποιήθηκε, λόγω στρατηγικής γεωγραφικής θέσης, για στρατιωτικούς σκοπούς.

Κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας (1500-1797) αποτέλεσε λιμάνι με έντονη εμποροναυτική κίνηση καθώς και ναύσταθμο. Οι Βενετοί το χρησιμοποιούσαν σε άσχημες καιρικές συνθήκες καθότι αποτελούσε ασφαλές αγκυροβόλιο. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε από τους κατοίκους για το λαθρεμπόριο της σταφίδας ενώ υπάρχουν και σχέδια λοιμοκαθαρηρίου (lazaretto), γεγονός που αποδεικνύει πόσο σημαντικό λιμάνι υπήρξε για τους Βενετούς. Βέβαια, εξαιτίας του κινδύνου από την πειρατεία, ο οικισμός του Φισκάρδου αναπτύχθηκε μόνο κατά τα τελευταία χρόνια της Ενετοκρατίας. Τότε εμφανίζονται τα πρώτα σπίτια, κυρίως οχυρωμένα αρχοντικά, τα οποία σώζονται έως και σήμερα και προσδίδουν στον οικισμό την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του. Επί Αγγλοκρατίας πραγματοποιήθηκαν έργα υποδομής, όπως η κατασκευή του δρόμου Φισκάρδο-Αργοστόλι, το λιμάνι καθώς και πλήρες αποχετευτικό δίκτυο.

Εικόνα 6. Το σχέδιο του λοιμοκαθαρητηρίου (lazzaretto) (πηγή: κρατικό αρχείο Βενετίας)

Στον καταστροφικό σεισμό που έπληξε την Κεφαλονιά, στις 12 Αυγούστου 1953, η περιοχή της Ερίσου και συγκεκριμένα ο οικισμός του Φισκάρδου υπέστησαν τη μικρότερη ζημιά, γι' αυτό και σώζονται έως και σήμερα αρκετά παραδοσιακά κτίσματα.

Εικόνα 7. Σχέδιο Φισκάρδου (πηγή: ιστορικό αρχείο Κεφαλονιάς)

1.1.3 Πληθυσμιακά στοιχεία

Βασικό σημείο τομής στην πληθυσμιακή εξέλιξη του οικισμού και, κατ'επέκταση, ολόκληρου του νησιού, αποτέλεσε ο καταστρεπτικός σεισμός που έπληξε το νησί τον Αύγουστο του 1953.

Εικόνα 8. Αποψη του Φισκάρδου - δεκαετία 1960 (πηγή: “Θεωρία εφτάστερη: η μαγεία του Ιονίου”, Δ.Βασιλειάδης, Αθήνα, 1983, Βιβλιοπωλείο της Εστίας)

Παρακάτω παρατίθενται πίνακες οι οποίοι καταδεικνύουν την πληθυσμιακή εξέλιξη της πρώην κοινότητας Φισκάρδου, του οικισμού μεμονωμένα, του πρώην δήμου Ερίσου (στον οποίο υπαγόταν ο οικισμός του Φισκάρδου), καθώς και συνολικά του πρώην νομού και νυν περιφερειακής ενότητας Κεφαλονιάς & Ιθάκης:

[Θα πρέπει στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε το εξής: παλαιότερα το Φισκάρδο, μαζί με άλλα 3 χωριά (Ευρετή, Κατσαράτα, Τσελεντάτα) αποτελούσε την κοινότητα Φισκάρδου. Από το 1997 και μετά αποτέλεσε τον κεντρικό οικισμό της εδαφικής περιοχής του τοπικού συμβουλίου (πρώην κοινότητας) Φισκάρδου. Σήμερα αποτελεί τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας (πρώην δήμου) Ερίσου].

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΦΙΣΚΑΡΔΟΥ :

1920	1928	1940	1951	1961	1971	1981
1052	586	536	395	305	172	193

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΦΙΣΚΑΡΔΟΥ :

1951	1961	1971	1981
149	143	80	93

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΗΜΟΥ ΕΡΙΣΣΟΥ (σήμερα δημοτικής ενότητας)

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	1961	1971	1981	1991	2001
ΑΝΤΥΠΑΤΩΝ	207	143	158	165	209
ΑΣΟΥ	150	90	72	82	122
ΒΑΡΕΟΣ	80	61	56	36	52
ΒΑΣΙΛΙΚΑΔΩΝ	166	119	159	125	150
ΚΑΡΥΑΣ	92	64	40	43	41
ΚΟΘΡΕΑ	151	145	96	126	133
ΚΟΜΙΤΑΤΩΝ	231	107	120	130	126
ΜΕΣΟΒΟΥΝΙΩΝ	135	115	108	135	136
ΝΕΟΧΩΡΙΟΥ	156	63	55	44	56
ΠΑΤΡΙΚΑΤΩΝ	118	100	73	64	102
ΠΛΑΓΙΑΣ	164	109	76	104	83
ΤΟΥΛΙΑΤΩΝ	421	317	264	291	306
ΦΙΣΚΑΡΔΟΥ	305	172	193	310	447
ΣΥΝΟΛΟ	2.367	1.605	1.470	1.655	1963

Πηγή : <http://www.tedk-ki.gr>, Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Κεφαλονιάς και Ιθάκης, προσπέλαση 2009.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ-ΙΘΑΚΗΣ:

(σήμερα περιφερειακής ενότητας Κεφαλονιάς & Ιθάκης)

1920	1928	1940	1951	1961	1971	1981	1991	2001
64.489	67.434	64.776	52.876	45.034	35.956	31.299	32.483	39.488

Πηγή : <http://www.tedk-ki.gr>, Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Κεφαλονιάς και Ιθάκης, προσπέλαση 2009.

[Σημείωση: Με βάση την τελευταία απογραφή του 2011 (προσωρινά αποτελέσματα), ο πληθυσμός της περιφερειακής ενότητας Κεφαλονιάς και Ιθάκης είναι 38.770]

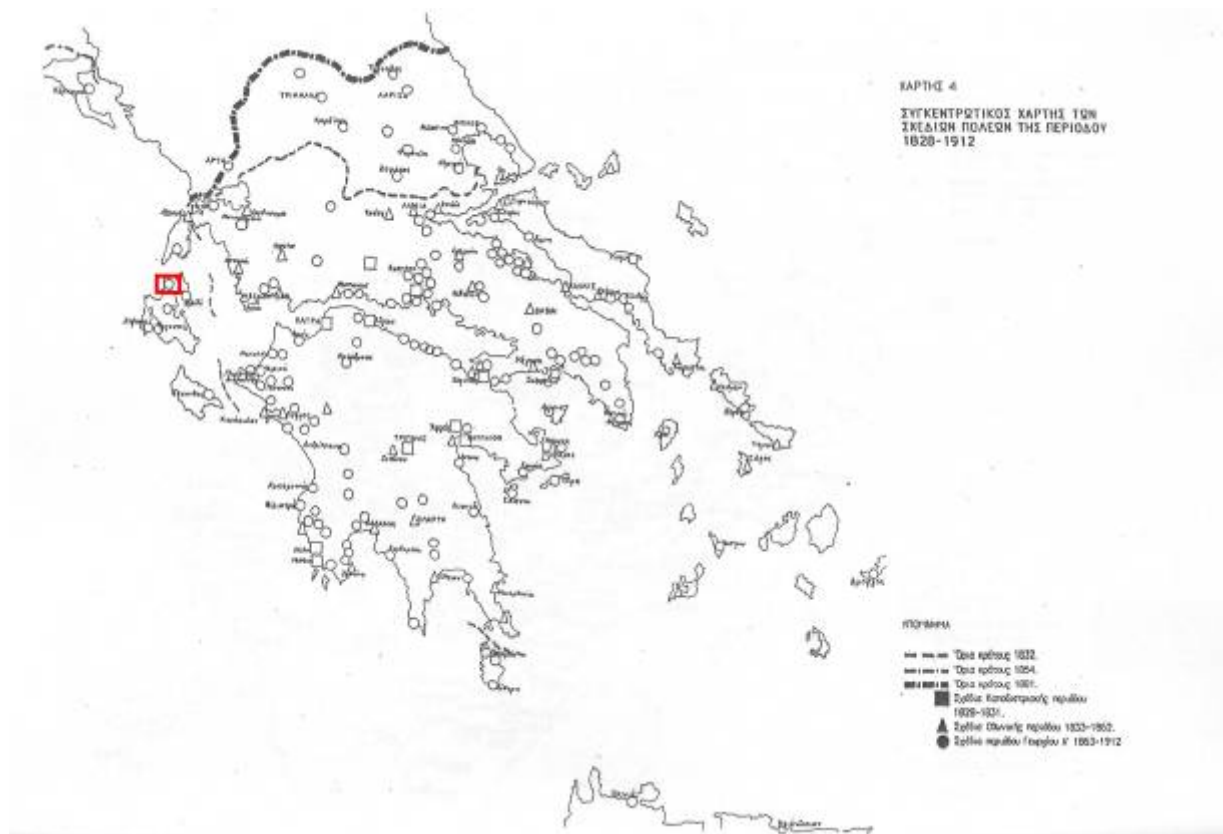
Εικόνα 9. Το Φισκάρδο όπως διασώθηκε από τους σεισμούς (πηγή: αρχείο ΕΟΤ)

1.1.4 Πολεοδομική εξέλιξη οικισμού

Το 1877 συντάσσεται, επί Κουμουνδούρου, ρυμοτομικό σχέδιο του Φισκάρδου πάνω στο ήδη υπάρχον τμήμα του οικισμού. Το σχέδιο αυτό, που ισχύει και σήμερα, δεν συμπίπτει απόλυτα με τη διάμορφωση του οικισμού.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στο σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε το Φισκάρδο, πιθανώς ως σταθμός ακτοπλοϊκής συγκοινωνίας, ούτως ώστε να αποκτήσει, παρά τη μικρή του έκταση, ρυμοτομικό σχέδιο το 1877.

Έπειτα από τη διοικητική ένταξη των Ιονίων Νήσων στην Ελλάδα το 1864, ακολούθησε και η ένταξη στο σχέδιο των σημαντικότερων οικισμών τους. Συγκεκριμένα για τα σχέδια των Ιονίων Νήσων έχουμε: Ληξούρι - 1867 (είχε προηγηθεί μεγάλος σεισμός), Κέρκυρα - 1868, Ιθάκη - 1868, Ζάκυνθος - 1871, Αργοστόλι - 1877. Ακολουθούν τρία μικρά λιμάνια: Φισκάρδο Κεφαλληνίας - 1877, Αγ.Ευφημία Κεφαλληνίας - 1879 και Βασιλική Ιθάκης - 1879¹.

Εικόνα 10. Συγκεντρωτικός χάρτης των σχεδίων πόλεων της περιόδου 1828-1912 (πηγή: “Σχέδια πόλεων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα”, Κ. Καυκούλα κ.ά., Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, επιστημονική επετηρίδα τμήματος Αρχιτεκτόνων πολυτεχνικής σχολής, 1990, παράρτημα αρ..15 ΙΒ' τόμου)

¹ Κ.Καυκούλα Κ., Ν.Παπαμίχος, Β.Χαστάογλου, **Σχέδια πόλεων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα**, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, επιστημονική επετηρίδα τμήματος Αρχιτεκτόνων πολυτεχνικής σχολής, παράρτημα αρ.15 ΙΒ' τόμου, 1990, σ.82

Στην ίδρυσή του (πιθανώς στα τέλη του 12^{ου} αιώνα) ο οικισμός δεν επεκτεινόταν σε ορισμένα από τα τμήματα που καταλαμβάνει σήμερα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υπήρχε έλος (17^{ος} αιώνας), το οποίο μετά την κατασκευή του λιμανιού το χρησιμοποιούσαν ως αλυκές. Η επιχωμάτωση του τμήματος αυτού έγινε αργότερα.

Ο παλιός πυρήνας του οικισμού (συνεκτικό τμήμα) είχε συγκροτηθεί γύρω από το λιμάνι. Αυτό καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι όλα τα κτίσματα που βρίσκονται στο θαλάσσιο μέτωπο αλλά και επεκτεινόμενα προς τα πίσω, στο τμήμα του παλαιού πυρήνα του οικισμού (συνεκτικό τμήμα) είναι κτίσματα προσεισμικά (έως το 1953). Τα σπίτια της παραλίας είναι κτισμένα κατά το συνεχές οικοδομικό σύστημα, με τα ισόγειά τους να καταλαμβάνουν κεντρικές χρήσεις (καταστήματα, εστιατόρια, δημόσιες υπηρεσίες κλπ.), ενώ οι όροφοι στεγάζουν κατοικίες. Κατά το συνεχές σύστημα είναι κτισμένα και τα κτήρια στον πυρήνα του οικισμού, ενώ εκεί που το σύστημα είναι πανταχόθεν ελεύθερο, οι αποστάσεις μεταξύ των κτισμάτων είναι μικρές.

Έξω από τον κεντρικό πυρήνα του οικισμού κτίστηκε μετά τους σεισμούς του 1953 μια μικρή γειτονιά από αντισεισμικές κατοικίες (“σπίτια της αρωγής”). Οι κατοικίες αυτές διαθέτουν γύρω τους αυλή, δηλαδή ένα είδος “πανταχόθεν ελεύθερου συστήματος”, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το παραδοσιακό σύστημα πυκνής και συνεχούς δόμησης με μεσοτοιχίες, που επικρατεί στο παραλιακό μέτωπο αλλά και στον κεντρικό πυρήνα του οικισμού. Δημιουργείται, έτσι, μια έντονη διαφοροποίηση στον οικιστικό ιστό.

Ο δρόμος που οδηγεί από την υπόλοιπη Κεφαλονιά στο Φισκάρδο φτάνει στην παραλία, όπου υπάρχει μώλος, κάθετα στον οποίο και κατά διαστήματα υπάρχουν ανηφορικά δρομάκια-σκάλες (“σκαλωνάδες”) που οδηγούν στα ψηλότερα σημεία του οικισμού.

Στο κέντρο του οικισμού, όπου υπήρχε πλατεία (ο μοναδικός κοινόχρηστος χώρος), κτίστηκε πρόσφατα ένα συγκρότημα κτηρίων με χρήση εμπορικού κέντρου.

Χώροι πρασίνου μέσα στον οικισμό-εκτός από κήπους σε μερικά σπίτια-δεν υπάρχουν, εφόσον ολόκληρος ο οικισμός περιτριγυρίζεται από πλούσια βλάστηση.

Στην κορυφή του χαμηλού λόφου (20μ.) του οικισμού βρίσκεται η εκκλησία με το νεκροταφείο και τη μονή (ερειπωμένα κελιά) και το μουσείο (παλιό σχολείο).

Εικόνα 11. Αριστερά, το παλιό σχολείο του Φισκάρδου (σήμερα μουσείο) και δεξιά η εκκλησία του Φισκάρδου με το νεκροταφείο

Κατά μήκος του παραλιακού δρόμου που οδηγεί προς τα Τσελεντάτα, έως τον όρμο “Φώκι” (νότια του οικισμού), έχουν αναπτυχθεί παραθεριστικές κατοικίες, ενώ, μέχρι και σήμερα, εξακολουθούν να ανεγείρονται κτίσματα, προοριζόμενα είτε για δωμάτια προς ενοικίαση είτε για εξοχικά σπίτια (βίλλες), με κύριο χαρακτηριστικό το ογκώδες της οικοδομής αλλά και την καταστροφή της αυτοφυούς βλάστησης λόγω των εκτεταμένων εκχερσώσεων.

Βόρεια του λιμανιού, στο ακρωτήρι της χερσονήσου του Φουρνιά, υπάρχει φάρος, δίπλα σε παλαιότερο, ερειπωμένο σήμερα, με κατοικία φαροφύλακα. Στο ψηλότερο σημείο της χερσονήσου βρίσκονται τα ερείπια μιας βυζαντινής παλαιοχριστιανικής βασιλικής (12^{ος} αιώνας) καθώς και παλαιότερα κτίσματα. Για το λόγο αυτό η χερσόνησος του Φουρνιά έχει χαρακτηριστεί αρχαιολογικός χώρος (ΦΕΚ 82/Β', 13 Φεβρουαρίου 1985).

1.1.5 Αρχιτεκτονική οικισμού

Οι τύποι κτηρίων που υπάρχουν στον οικισμό διακρίνονται στα δημόσια κτήρια και στα κτήρια κατοικίας.

Τα δημόσια κτήρια του Φισκάρδου αποτελούν η εκκλησία και το μουσείο (παλιό σχολείο Φισκάρδου).

Η εκκλησία του Φισκάρδου (Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου) είναι μια απλή μονόκλιτη δίρριχτη βασιλική αναγεννησιακού τύπου με εσωτερικό καμπαναριό. Πίσω από αυτή βρίσκεται ένα συγκρότημα βυζαντινών κτηρίων (περιουσία εκκλησίας) το οποίο κατά καιρούς είχε διάφορες χρήσεις (κελιά μοναχών, σχολείο).

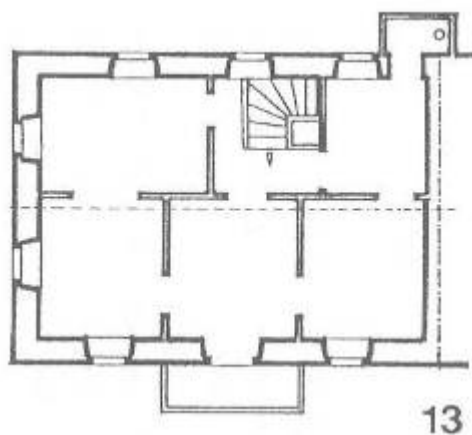

Εικόνα 12. Φωτογραφίες του συγκροτήματος βυζαντινών κτηρίων

Το μουσείο δεσπόζει στο λόφο νότια του Φισκάρδου. Κτίστηκε το 1936 επί Μεταξά και εντάσσεται στο ρεύμα του μοντέρνου κλασικισμού. Κολώνες δωρικού ρυθμού περιτριγυρίζουν την όψη του στηρίζοντας τη στέγη. Αρχικά λειτούργησε ως σχολείο, όπως και επροορίζετο. Έως και το 1980 στεγαζόταν εκεί το γραφείο της κοινότητας.

(Η έκταση του οικισμού αποτελείται στο μεγαλύτερο τμήμα της από ατομικές ιδιοκτησίες -75% της έκτασης-)

Όσον αφορά τα κτήρια κατοικίας, τα οποία ως επί το πλείστον επικρατούν στον οικισμό, θα λέγαμε ότι διαφέρουν τόσο από τα αγροτικά σπίτια όσο και από τα μεγάλα αρχοντικά του νησιού. Πρόκειται, ουσιαστικά, για κατοικίες αστικού τύπου. Αυτό εκφράζεται τόσο στην εσωτερική οργάνωση όσο και μορφολογικά.

Εικόνα 13. Κάτοψη δώροφου σπιτιού - Φισκάρδο Κεφαλονιάς (πηγή: “Το ελληνικό παραδοσιακό σπίτι”, Σπ. Παπαϊωάννου, Αθήνα, 2003, πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ)

Εικόνα 14. Σχέδιο δώροφης κατοικίας μεσαίας τάξης (πηγή: “Αρχιτεκτονική κατοικιών στην Κεφαλονιά:16^{ος}-21^{ος} αι.”, Υ. Μαρκαντωνάτου και Λ. Σιμάτος, Αθήνα, 2008, εκδ.Εικόν)

Τα περισσότερα σπίτια στο Φισκάρδο είναι δώροφα. Υπάρχουν όμως και μερικά τριώροφα, πιθανώς λόγω της στερεότητας του εδάφους της περιοχής, καθώς και αρκετά μονώροφα, συνήθως υπερυψωμένα από το έδαφος, που έχουν κατώι.

Όπως προαναφέρθηκε, το Φισκάρδο υπήρξε ο μοναδικός οικισμός που παρέμεινε σχεδόν ανέπαφος από τον καταστροφικό σεισμό του 1953, ο οποίος αφάνισε στην κυριολεξία την κτιριακή υποδομή του νησιού. Ωστόσο, επειδή υπήρξαν κάποια πλήγματα και σε αυτήν την περιοχή, συναντούμε σήμερα τις λεγόμενες “κατοικίες της αρωγής” στα χαμηλά εδάφη του νοτιοδυτικού τμήματος του οικισμού.

Πρόκειται για έναν, μικρό σε μέγεθος, τύπο κατοικιών που σχεδίασε και πρότεινε το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, προκειμένου να καλύψει σε σύντομο χρονικό διάστημα τις ανάγκες των κατοίκων του νησιού σε στέγαση, μετά τον σεισμό του 1953. Τα νέα κτήρια έπρεπε να κατασκευάζονται πλέον από οπλισμένο σκυρόδεμα, το οποίο παρείχε μεγαλύτερη ασφάλεια αλλά και ταχύτητα κατασκευής. Οι κατοικίες αυτές είχαν συνήθως τετραγωνική κάτοψη (8Χ8μ.) ή ορθογωνική (5Χ10μ.).

Εικόνα 15. Κατοικία “αρωγής” στο Φισκάρδο

Σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής του Φισκάρδου έπαιξε ο ρόλος του ως ακτοπλοϊκός κόμβος, με αποτέλεσμα να μεταφέρονται αρκετά ξένα πρότυπα. Οι μεγαλύτερες και εντονότερες επιρροές προήλθαν από την ενετική κυριαρχία. Εντούτοις, το έντονο μπαρόκ στοιχείο που έφερε η επικράτηση της Βενετίας απλοποιήθηκε στην Κεφαλονιά ως τη βασική χαρακτηριστική του μορφή, με αποτέλεσμα τον λιτό αλλά αδρό χαρακτήρα των σπιτιών.

Εικόνα 16. Δίωροφη κατοικία στο Φισκάρδο

Ο μορφολογικός χαρακτήρας των κτηρίων είναι απλός και ενιαίος. Οι όψεις παρουσιάζουν ομοιογένεια υλικών και σχημάτων. Η κύρια όψη του σπιτιού είναι αυτή που βλέπει στο δρόμο, καθώς σ' αυτήν εμφανίζονται τα περισσότερα ανοίγματα, τα μπαλκόνια και βέβαια η κεντρική είσοδος για το ισόγειο και τον όροφο. Τα στοιχεία των όψεων (ανοίγματα, μπαλκόνια, αυλόπορτες) διατηρούν στην μορφή μια απλότητα. Αυτή η "κανονικότητα" της μορφής ενισχύεται από τη συμμετρία των όψεων. Αυτή η συμμετρία, εκτός από αισθητικούς λόγους, εξασφάλιζε και καλύτερη αντισεισμική συμπεριφορά.

1.1.6 Ισχύοντες όροι και περιορισμοί δόμησης του οικισμού

Οι όροι δόμησης του Φισκάρδου ως παραδοσιακού οικισμού βασίζονται στις ακόλουθες διατάξεις-ρυθμίσεις:

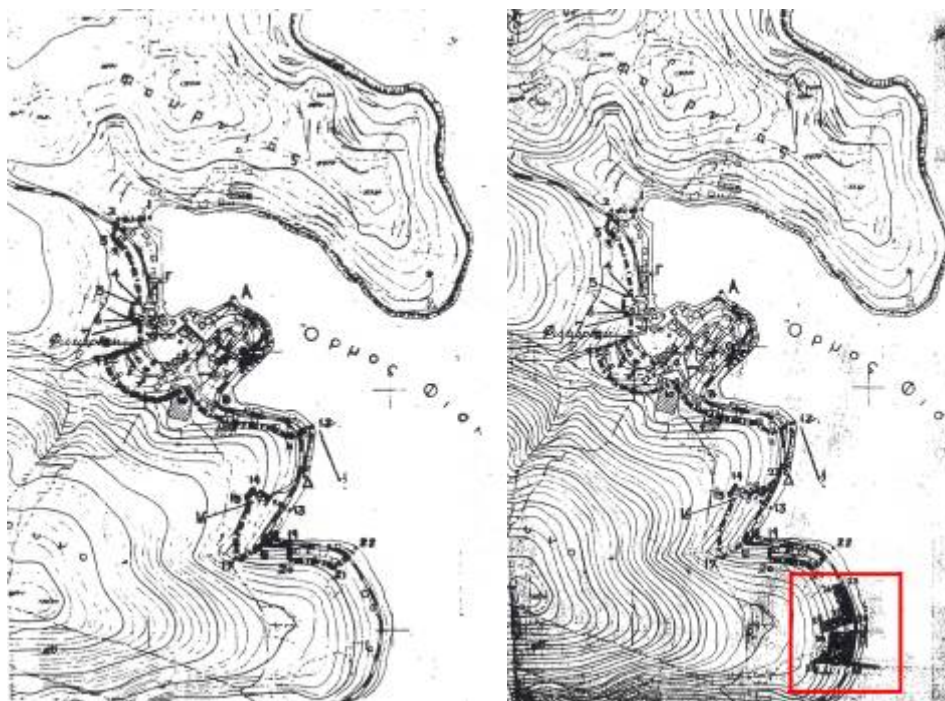
1. Π.Δ. **Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών Οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών** (ΦΕΚ 594/Δ', 13 Νοεμβρίου 1978).
2. Π.Δ. **Τρόπος καθορισμού ορίων οικισμών της χώρας μέχρι 2.000 κατοίκους, κατηγορίες αυτών και καθορισμός όρων και περιορισμών δόμησής τους** (ΦΕΚ 181/Δ', 3 Μαΐου 1985).
3. Α.Ν. **Καθορισμός ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης στους οικισμούς Φισκάρδο, Ευρετή, Κατσαράτα, Τσελεντάτα της Κοινότητας Φισκάρδου Ν.Κεφαλονιάς** (ΦΕΚ 1266/Δ', 31 Δεκεμβρίου 1986).
4. Α.Ν. **Τροποποίηση όρων δόμησης οικισμών Άσσου και Φισκάρδου Ν.Κεφαλληνίας** (ΦΕΚ 674/Δ', 30 Οκτωβρίου 1989).
5. Α.Ν. **Τροποποίηση ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης στον οικισμό Φισκάρδο κοιν. Φισκάρδου Ν.Κεφαλονιάς** (ΦΕΚ 854/Δ', 28 Ιουλίου 1993).

Εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η θεσμική προστασία παρουσιάζει προβλήματα από τα γνωστά "παραθυράκια" που εκμεταλλεύονται οι ενδιαφερόμενοι αλλά -και αυτό είναι το χειρότερο- από εσφαλμένες ρυθμίσεις των αρμόδιων οργάνων, τέτοιες που δίνουν την εντύπωση εξυπηρέτησης σκοπιμοτήτων και ικανοποίησης ατομικών συμφερόντων.

Συγκεκριμένα:

- Σύμφωνα με τις οδηγίες του ΥΠΕΧΩΔΕ, η απόφαση της αρχικής οριοθέτησης και θέσπισης των όρων δόμησης (Α.Ν., ΦΕΚ 1266/Δ', 31 Δεκεμβρίου 1986) προέβλεπε όριο συνεκτικού (κεντρικού) τμήματος κατανεμημένου σε τρεις θύλακες λόγω του ότι ο οικισμός ήταν παραδοσιακός. Δεν προσδιοριζόταν το όριο του λοιπού τμήματος ούτε ταυτίζονταν τα δύο όρια. Επίσης, προέβλεπε αρτιότητα κατά κανόνα 500 τ.μ.
- Η Απόφαση Νομάρχη το 1989 (ΦΕΚ 674/Δ', 30 Οκτωβρίου 1989) βελτίωσε την προηγούμενη διότι ταύτισε ορθώς το όριο του συνεκτικού (κεντρικού) τμήματος με το όριο του λοιπού οικισμού γενικά και άρα ευθυγραμμίστηκε με τις διατάξεις του Π.Δ. (ΦΕΚ 594/Δ', 13 Νοεμβρίου 1978) τις σχετικές με τους παραδοσιακούς οικισμούς. Επίσης, όρισε, κατά κανόνα, αρτιότητα για το συνεκτικό τμήμα 300 τ.μ.

- Στη συνέχεια έρχεται η Απόφαση Νομάρχη το 1993 (ΦΕΚ 854/Δ', 28 Ιουλίου 1993), η οποία οριοθέτησε δύο νέους θύλακες ως περιοχές επέκτασης του οικισμού στις οποίες υπήρχαν ελάχιστα κτίσματα και οι οποίες δεν βρίσκονταν σε οικιστική συνέχεια με τους προηγούμενους. Σε αυτούς τους νέους θύλακες οι όροι δόμησης που εφαρμόζονται είναι εκείνοι που προβλέπει το Π.Δ. (ΦΕΚ 594/Δ', 13 Νοεμβρίου 1978) για το λοιπό (μη κεντρικό) του παραδοσιακών οικισμών, δηλαδή αρτιότητα 2.000 τ.μ. Όμως, αυτή η περιοχή επέκτασης δεν περιέβαλε τους αρχικούς τρεις πυρήνες και επιπλέον δεν έχει οικιστική συνέχεια με αυτούς. Άρα, δεν μπορεί να νοηθεί (η περιοχή επέκτασης) ως λοιπό (μη κεντρικό) τμήμα του οικισμού. Επίσης, δεν είναι εντός ζώνης 500μ. (Π.Δ.-ΦΕΚ 181/Δ', 3 Μαΐου 1985), διότι ο συντελεστής δόμησης είναι πολύ μεγαλύτερος. Επομένως, αποτελεί μια ιδιόρρυθμη ρύθμιση που δεν φαίνεται να είναι σύννομη. Το αποτέλεσμα είναι μια γραμμική ανάπτυξη κατά μήκος της ακτογραμμής με ταυτόχρονη καταστροφή δασικών περιοχών.

Εικόνα 17. ΦΕΚ 1266/Δ', 31-12-1986 και ΦΕΚ 854/Δ', 28-7-1993

Για τους νέους αυτούς θύλακες είχε επέμβει η Διεύθυνση Δασών της Νομαρχίας Κεφαλονιάς επικαλούμενη το γεγονός ότι τμήμα των δύο νέων θυλάκων εμπίπτει σε δασικές εκτάσεις, ζητώντας την ανάκληση όλων των τυχόν εκδοθεισών αδειών ανέγερσης οικοδομών.

Η γενική τάση τόσο στο συνεκτικό τμήμα όσο και στους νέους θύλακες επέκτασης (αλλά και στην εκτός ορίων περιοχή που περιβάλλει τον οικισμό) είναι η κατασκευή κτηρίων εκτός πνεύματος και, συχνά, εκτός γράμματος της νομοθετικής προστασίας του Φισκάρδου. Η τάση που ξεκίνησε τα τελευταία χρόνια αλλοιώνει την τοπική αρχιτεκτονική και δημιουργεί απαισιόδοξες προβλέψεις για τον μελλοντικό χαρακτήρα του οικισμού. Τα κτίσματα αυτά είναι ογκώδη, μεγάλων διαστάσεων

(πλάτους-ύψους-μήκους), με πλήρη εκμετάλλευση του συντελεστή δόμησης και ακόμη, παράνομη υπέρβαση αυτού (υπερδόμηση).

Η συμμόρφωση με τα εξωτερικά μορφολογικά στοιχεία που επιβάλλονται από την νομοθεσία (στέγη, ανοίγματα με πλαίσια, κλπ) δεν είναι πάντοτε ορατή καθώς υπάρχουν μεγάλες επιφάνειες από τζάμι στις όψεις ως αποτέλεσμα του κλεισίματος των στεγασμένων βεραντών (ημιπαιθριοί χώροι) που περικλείονται από κολώνες που συνδέονται με αψίδες (ημικυκλικά τόξα).

Επίσης, σε ορισμένα κτίσματα, παρατηρείται η χρήση μιας υπερβολικά εξεζητημένης και άσκοπης διακόσμησης αντί μιας λιτότητας γραμμών και απλότητας μορφών.

Στις κατοικίες και τα καταστήματα, ειδικά στην επέκταση και στην εκτός ορίων περιοχή, κατασκευάζονται οικοδομές σε μεγάλα οικοπέδα, με περιφράξεις με λιθοδομές και σιδερένια κάγκελα, εν είδει φρουρούμενων κατοικιών αμερικανικού τύπου.

1.1.7 *Σύντομη αναφορά στις μελέτες που έχουν γίνει για τον οικισμό*

Παρότι το Φισκάρδο αποτελεί έναν σημαντικό παραδοσιακό οικισμό (διατηρεί ανέπαφα δείγματα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των Επτανήσων) αλλά και τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (ΤΙΦΚ - ΦΕΚ 907/Β', 27-8-1975), δεν έχει τύχει ολοκληρωμένης υλοποίησης καμιάς από τις μελέτες οι οποίες εκπονήθηκαν σε διάφορα επίπεδα με στόχο την προστασία, την ανάδειξη αλλά και την ανάπτυξη του οικισμού.

Οι μελέτες οι οποίες εκπονήθηκαν από κρατικούς οργανισμούς αλλά τελικά είτε δεν ολοκληρώθηκαν είτε δεν υλοποιήθηκαν ποτέ όσον αφορά τον οικισμό είναι δύο:

α) Το πρόγραμμα διατήρησης και ανάπτυξης παραδοσιακών οικισμών του ΕΟΤ (1975-1992)

β) Η μελέτη επέκτασης-αναθεώρησης του Φισκάρδου στα πλαίσια της ΕΠΑ (Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης) του ΥΠΕΧΩΔΕ (1988)

ο Το πρόγραμμα διατήρησης και ανάπτυξης παραδοσιακών οικισμών εκπονήθηκε, μελετήθηκε και υλοποιήθηκε από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ) κατά το διάστημα 1975-1992.

Εικόνα 18. Εξώφυλλο τεύχους που εξέδωσε ο ΕΟΤ στα πλαίσια του προγράμματος που εκπόνησε για τους παραδοσιακούς οικισμούς (πηγή: αρχείο ΕΟΤ)

Το πρόγραμμα ξεκίνησε το φθινόπωρο του 1975, με επικεφαλής τον Άρη Κωνσταντινίδη², και είχε σαν στόχο την “δυναμική” προστασία των παραδοσιακών οικισμών. Βασικό μέλημα υπήρξε η διάσωση αξιόλογων στοιχείων της αρχιτεκτονικής παράδοσης του τόπου, ταυτόχρονα με την πραγματοποίηση τουριστικής υποδομής, εναρμονισμένης με το περιβάλλον.

Αρχικά το πρόγραμμα περιελάμβανε έξι οικισμούς : Βάθεια Μάνης, Βυζίτσα Πηλίου, Μεστά Χίου, Οία Σαντορίνης, Πάπιγκο Ηπείρου και Φισκάρδο Κεφαλονιάς. Η επιλογή τους είχε γίνει βάσει της ποιότητας της αρχιτεκτονικής τους δομής, της ένταξής τους στο φυσικό περιβάλλον, της αντιπροσωπευτικότητας της οικιστικής τους τυπολογίας αλλά και της δυνατότητας τουριστικής τους ανάπτυξης³.

Στους οικισμούς που προαναφέρθηκαν επιλέχθηκαν ορισμένα κτήρια τα οποία, μετά από τις απαραίτητες μελέτες, αποκαταστάθηκαν και διαμορφώθηκαν κατάλληλα προκειμένου να στεγάσουν τουριστικές δραστηριότητες ή άλλες λειτουργίες. Βασική αρχή των επεμβάσεων υπήρξε ο σεβασμός της δομής, της αισθητικής και του αρχιτεκτονικού ύφους του κάθε κτηρίου. Οι επισκευές έγιναν με τη χρησιμοποίηση παραδοσιακών υλικών ούτως ώστε να μην αλλοιωθεί ο χαρακτήρας του κτίσματος και, κατ’ επέκταση, του οικισμού.

Το 1976 άρχισαν να υπογράφονται συμβόλαια με ιδιοκτήτες κτηρίων για δεκαετή παραχώρησή τους στον ΕΟΤ, ο οποίος αναλάμβανε την υποχρέωση να τα επισκευάσει, να τα διαρρυθμίσει σε ξενώνες και, αφού τα λειτουργήσει, να τα επιστρέψει στους ιδιοκτήτες τους.

Παράλληλα ο ΕΟΤ πραγματοποίησε και ορισμένα έργα υποδομής (ύδρευση, αποχέτευση, δρόμοι) σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση.

Όσον αφορά τον οικισμό του Φισκάρδου συγκεκριμένα:

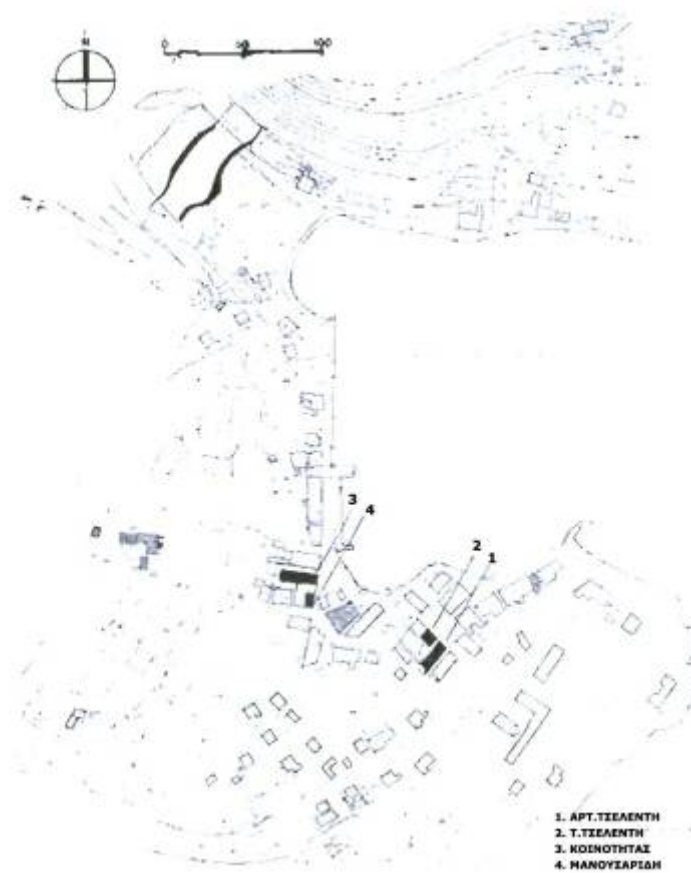
Αρχικά, στα πλαίσια του προγράμματος, έγινε μια πρώτη καταγραφή και τεκμηρίωση των πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών του οικισμού. Στη συνέχεια, έπειτα από διερεύνηση του κτιριακού δυναμικού και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, επιλέχθηκαν τέσσερα κτήρια προκειμένου να επισκευαστούν και να διαρρυθμιστούν σε ξενώνες. Το 1976 υπογράφηκαν συμβάσεις για δεκαετή παραχώρηση της επικαρπίας τους στον ΕΟΤ και το 1986 επεστράφησαν στους ιδιοκτήτες τους, ώστε να τα λειτουργήσουν οι ίδιοι.

Οι επεμβάσεις που έγιναν στα τέσσερα επιλεγθέντα κτήρια απέβλεπαν στην, κατά το δυνατόν, μέγιστη διατήρηση και συντήρηση των αυθεντικών οικοδομικών τους στοιχείων.

Την αρχιτεκτονική μελέτη του οικισμού είχαν επιληφθεί οι αρχιτέκτονες Αλέξης Χατζηδάκης και Αλέξανδρος Αντύπας.

² Πρώτος ο Α. Κωνσταντινίδης επεσήμανε την διαχρονική αξία των παραδοσιακών κτηρίων, τα οποία αποτελούν μαθήματα δημιουργίας χώρων προσαρμοσμένων στις ανθρώπινες ανάγκες.

³ Τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών ΕΟΤ, **Διατήρηση και ανάπτυξη παραδοσιακών οικισμών - το πρόγραμμα του ΕΟΤ (1975-1992)**, έκδοση ΕΟΤ, Αθήνα, 1991, σσ.8-9

Εικόνα 19. Τοπογραφικό με τη θέση των αναστηλωμένων κτηρίων (πηγή : αρχείο ΕΟΤ)

Εικόνα 20. Φωτογραφία ξενώνα Αρτεμισίας Τσελέντη – πριν (1975) και μετά (1990) την αναστήλωση (πηγή: αρχείο ΕΟΤ)

Εκτός από τα κτιριακά έργα, ο ΕΟΤ χρηματοδότησε την ασφαλτόστρωση του δρόμου προσπέλασης στον οικισμό και εκπόνησε μια υδρολογική μελέτη (1977) και μια μελέτη αποχευτευτικού δικτύου (1979). Επιπρόσθετα, κατάρτισε μια πρόταση ρυθμιστικού και πολεοδομικού σχεδίου (1979). Η πρόταση αυτή προέβλεπε καθορισμό χρήσεων γης, ζώνης προστασίας, χάραξη παρακαμπτηρίου δρόμου, πεζοδρόμηση της ζώνης της προκουμαίας, δημιουργία χώρων στάθμευσης, καθώς και θέσπιση όρων δόμησης που επέτρεπαν την ανάπτυξη του οικισμού με ταυτόχρονη διατήρηση και προστασία του δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος.

Εικόνα 21. Απόσπασμα χάρτη Φισκάρδου (πρόταση ζωνών προστασίας) από ρυθμιστική μελέτη ΕΟΤ (πηγή: αρχείο ΕΟΤ)

Γενικότερα, αν ανατρέξουμε στην εποχή κατά την οποία εκπονήθηκε το πρόγραμμα του ΕΟΤ, θα διαπιστώσουμε ότι υπήρχε ένα έντονο κλίμα δυσaréσκειας αλλά και “δυσπιστίας” όσον αφορά τις πραγματικές προθέσεις του ΕΟΤ. Υπήρξε έντονη η πεποίθηση ότι ο ΕΟΤ, με προκάλυμμα την προστασία, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την κερδοσκοπία πάνω στους παραδοσιακούς οικισμούς.

- ο Το 1982 άρχισε να οργανώνεται από το ΥΧΟΠ (Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος) η Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ). Η επιχείρηση αυτή αφορούσε τη σύνταξη γενικών πολεοδομικών σχεδίων και πολεοδομικών μελετών για 432 πόλεις και οικισμούς της χώρας, με την ανάθεση σε ιδιώτες μελετητές.

Πριν την ανάθεση των μελετών, είχε προηγηθεί μια πρώτη φάση σύνταξης ενός πενταετούς “προγράμματος ανάπτυξης” κατά νομούς από τις υπηρεσίες του ΥΧΟΠ. Το πρόγραμμα αυτό αποτελούσε ουσιαστικά μια αναγνώριση της υφιστάμενης κατάστασης και εκτίμηση των προοπτικών ανάπτυξης. Μέσα στους στόχους του εμπεριείχετο, μεταξύ άλλων, και η “προστασία του παραδοσιακού περιβάλλοντος”.

Σκοπός των γενικών πολεοδομικών σχεδίων ήταν η σύμμετρη πολεοδομική ανάπτυξη των οικισμών και ο εξοπλισμός τους με τα αναγκαία δίκτυα υποδομής, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η σωστή οικονομική και κοινωνική λειτουργία τους, καθώς και η προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στη συνέχεια ακολούθησαν πολεοδομικές μελέτες αναθεώρησης, στις οποίες πραγματοποιήθηκε η επισήμανση και καταγραφή παραδοσιακών συνόλων ή μεμονωμένων κτισμάτων εκτός συνόλων.

Συγκεκριμένα για τους παραδοσιακούς οικισμούς ακολουθήθηκε ειδική πορεία δουλειάς με απώτερο στόχο την ανάπτυξη των περιοχών, παράλληλα με τη διαφύλαξη και αναβάθμιση του περιβάλλοντος (φυσικού και δομημένου)⁴.

Στα πλαίσια της επιχείρησης αυτής, συντάχθηκαν, για πρώτη φορά, “μαζικά”, πολεοδομικές μελέτες για όλες σχεδόν τις πόλεις της χώρας. Επίσης, στις προδιαγραφές των μελετών αυτών, περιελήφθη ο στόχος αναγνώρισης “παραδοσιακών συνόλων”, καθώς και η διατύπωση προτάσεων προστασίας και ανάπτυξής τους.

Παράλληλα με τις μελέτες των πόλεων, το ΥΧΟΠ οργάνωσε το 1983, μέσω των Νομαρχιών, ένα πρόγραμμα ανάθεσης μελετών “Αναγνώρισης της Αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας” των οικισμών της χώρας, με στόχο τη διατήρηση της ιδιαιτερότητας κάθε περιοχής. Οι μελέτες αυτές αποτελούσαν, ουσιαστικά, μια προσπάθεια καταγραφής και αναγνώρισης της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας όλων των νομών της χώρας.

Για το νομό Κεφαλονιάς και Ιθάκης συντάχθηκε μια έκθεση η οποία περιέγραφε τα βασικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής εξέλιξης, από μορφολογικής και λειτουργικής άποψης. Ας σημειωθεί ότι η έκθεση αυτή χρησίμευσε για τις ρυθμίσεις των όρων δόμησης που έγιναν στη συνέχεια στις πόλεις και την ύπαιθρο.

Το 1985 το ΥΠΕΧΩΔΕ (Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, που συγκέντρωσε τις αρμοδιότητες των δύο Υπουργείων: ΥΧΟΠ και Δημοσίων Έργων) ξεκίνησε ένα δεύτερο πρόγραμμα μελετών, σαν συμπλήρωμα της ΕΠΑ.

Κι ενώ οι μελέτες “Αναγνώρισης Αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας” βρίσκονταν σε εξέλιξη ή είχαν αρχίσει να παραδίδονται στις νομαρχίες, ξεκίνησε η “Επιχείρηση ανοικτών πόλεων για την ανασυγκρότηση (κοινωνική και οικιστική) των χωριών”, που αριθμούσαν λιγότερο από 2.000 κατοίκους.

Σε πρώτη φάση έγινε μια αναγνώριση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και της πολεοδομικής τυπολογίας των οικισμών, καθώς επίσης και μια πρόταση οριοθέτησής τους, βάσει του πληθυσμού, της καταλληλότητας του εδάφους κλπ. Στη συνέχεια διατυπώθηκαν γενικοί όροι δόμησης σύμφωνα με το Π.Δ. που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 181/Δ', 3-5-1985 (“Τρόπος καθορισμού ορίων οικισμών της χώρας μέχρι 2.000 κατοίκους, κατηγορίες αυτών και καθορισμός όρων και περιορισμών δόμησης τους”). Στο διάταγμα αυτό, οι οικισμοί κατατάσσονταν (ανάλογα με τα μορφολογικά και πολεοδομικά τους χαρακτηριστικά) σε αξιόλογους, ενδιαφέροντες και αδιάφορους.

⁴ Μ.Αδάμη κ.ά., Διατύπωση μεθοδολογικού προτύπου για την αναβίωση των παραδοσιακών οικισμών, ΕΜΠ-τμήμα Αρχιτεκτόνων-τομέας Ι αρχιτεκτονικού σχεδιασμού-σπουδαστήριο αρχιτεκτονικών συνθέσεων, Αθήνα, 1987, σ.56-57

Σκοπός της πρώτης αυτής φάσης ήταν η διευκόλυνση της δόμησης στους οικισμούς (με κατοίκους έως και 2.000) και η διασφάλιση της προστασίας της φυσιογνωμίας τους.

Σε δεύτερη φάση οι μελέτες ξεκίνησαν με μια ανάλυση του οικισμού και της ευρύτερης περιοχής του και κατέληξαν σε προτάσεις που αφορούσαν την επέκταση του οικισμού, χρήσεις γης, κυκλοφοριακό δίκτυο, κανονισμό δόμησης και βασικά δίκτυα υποδομής. Στο προτεινόμενο ρυμοτομικό σχέδιο των οικισμών, καθορίζονταν τυχόν διατηρητέα κτήρια ή σύνολα και όροι δόμησης με μορφολογικούς περιορισμούς⁵.

Στα πλαίσια του προαναφερθέντος προγράμματος εντάσσεται και η πολεοδομική μελέτη επέκτασης και αναθεώρησης του οικισμού του Φισκάρδου, η οποία εκπονήθηκε το 1988 από τους: Φ.Χρυσολούρη, Θ.Θεοφύλακτο, Ν.Ζυγρά και Κ.Βουτσινά.

Στα πλαίσια αυτής της μελέτης δόθηκε ιδιαίτερο βάρος στην επιρροή που ασκεί ο οικισμός, ως δυναμικός πόλος έλξης (καθαρά τουριστικού χαρακτήρα), στο σύνολο του νομού, αλλά και σε επίπεδο περιφέρειας Επτανήσου.

Κρίθηκε ότι το επίπεδο ανάπτυξής του, παρότι ικανοποιητικό, υπήρξε χαμηλό αναφορικά με τις πραγματικές του δυνατότητες. Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει εφικτή η ισόρροπη ανάπτυξη του οικισμού, τέθηκαν από την αρχή της μελέτης κάποιοι στόχοι-κατευθύνσεις:

Βασική προτεραιότητα αποτέλεσε η συγκράτηση αλλά και αύξηση του πληθυσμού, με την βελτίωση της πυραμίδας των ηλικιών και, κυρίως, με την αύξηση των παραγωγικών ηλικιών. Αυτό μπορεί να υλοποιηθεί με την αύξηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων αλλά και την κάλυψη των βασικών αναγκών σε τεχνική και κοινωνική υποδομή. Ακόμη, για να επιτευχθεί αρμονικότερη κατανομή του ΑΕΠ, θα πρέπει να βελτιωθούν ποιοτικά οι προσφερόμενες υπηρεσίες στον τουριστικό τομέα (ποιοτική και ποσοτική διεύρυνση). Βελτίωση θα πρέπει να επέλθει και στους τομείς της υγείας και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Σχετικά με το περιβάλλον, στόχος ήταν η άμεση προστασία και ανάπτυξη σε δύο επίπεδα: φυσικό και ανθρωπογενές.

Όσον αφορά το φυσικό περιβάλλον, βασικός στόχος υπήρξε η προστασία και ανάδειξη των ακτών και του περιαστικού χώρου (πράσινο και δασικές εκτάσεις) με άμεση ενέργεια την θεσμική προστασία τους.

Όσον αφορά το ανθρωπογενές περιβάλλον, βασικός στόχος υπήρξε η προστασία της δομής και του χαρακτήρα του οικισμού, η προστασία και ανάδειξη των αρχαιολογικών ζωνών, και η ένταξη στο περιβάλλον και στον υπάρχοντα οικισμό των νέων επεκτάσεων.

Αναφορικά με την κύρια παραγωγική δραστηριότητα, τον τουρισμό, προδιαγράφηκε η ανάπτυξή του, στον μεν υπάρχοντα οικισμό, με τον χαρακτηρισμό του ως τουριστική ζώνη, στις δε επεκτάσεις, ως ζώνες μελλοντικής ανάπτυξης με την προϋπόθεση της διατήρησης της κλίμακας (πολεοδομικής και κτηριακής) και του χαρακτήρα του οικισμού ως ενότητα.

⁵ Μ.Αδάμη κ.ά., όπ.π.

Εικόνα 22. Χάρτης Φισκάρδου (φυσικό περιβάλλον-χρήσεις γης) στα πλαίσια της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ) του ΥΠΕΧΩΔΕ (πηγή: πολεοδομία Αργοστολίου)

1.2 Περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης

Παρότι το Φισκάρδο αποτελεί έναν ιδιαίτερα αξιόλογο παραδοσιακό οικισμό, τείνει τα τελευταία 30 χρόνια προς μία συνθήκη “ιδιότυπης ερημοποίησης”. Η μόνη δραστηριότητα που παρατηρείται στον οικισμό είναι ο τουρισμός, και αυτό, μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Τον υπόλοιπο χρόνο ο οικισμός ερημώνει, δίνοντας την εντύπωση μιας εγκαταλελειμμένης περιοχής. Σήμερα, οι περισσότερες από τις βασικές λειτουργίες ενός οικισμού δεν υπάρχουν στο Φισκάρδο.

Συγκεκριμένα έχουμε:

ΔΙΚΤΥΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

1. Οδικό δίκτυο: Η βασική προσπέλαση γίνεται από τα δυτικά με την επαρχιακή οδό Αργοστολίου-Φισκάρδου (περίπου 50χλμ.) που φθάνει έως την προκουμαία. Από εκεί ξεκινάει παραλιακός δρόμος που οδηγεί στους γειτονικούς οικισμούς Τσελεντάτα, Μασσουκάτα και Μάγανο. Το εσωτερικό οδικό δίκτυο είναι περιορισμένο και ορισμένα τμήματά του, λόγω υψομετρικών διαφορών, αποτελούνται από πέτρινες σκάλες. Ο μοναδικός διαμορφωμένος χώρος στάθμευσης βρίσκεται δίπλα από το οικοδομικό τετράγωνο που περικλείει την εκκλησία με το νεκροταφείο και την ερειπωμένη μονή.

2. Συγκοινωνίες: Στην οδική σύνδεση με το Αργοστόλι πραγματοποιείται καθημερινά ένα δρομολόγιο υπεραστικής συγκοινωνίας, ενώ το καλοκαίρι υπάρχει και δρομολόγιο επιστροφής - στα πλαίσια τουριστικής εξυπηρέτησης. Δια θαλάσσης υπάρχει συγκοινωνία μέσω οχηματαγωγών πλοίων με Σάμη και Λευκάδα (Νυδρί), καθώς και με μικρά σκάφη για Ιθάκη (κατά τους χειμερινούς μήνες τα δρομολόγια αυτά εκτελούνται αραιά).

3. Υδρευση: Όπως έχει διαπιστωθεί από ερευνητικές γεωτρήσεις, λόγω της ασβεστολιθικής σύστασης των εδαφών δεν υπάρχουν υπόγεια ύδατα κοντά στον οικισμό. Έως και το 1970 ο οικισμός υδρευόταν από στέρνες που υπήρχαν σε κάθε σπίτι. Τη χρονιά αυτή κατασκευάστηκε εγκατάσταση αφαλάτωσης θαλασσινού νερού, η οποία όμως δεν κατόρθωσε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των κατοίκων.

Σήμερα υπάρχουν τρεις δεξαμενές στο πάνω μέρος (δυτικά) του οικισμού, χωρητικότητας 2.200μ³, που καλύπτουν τις ανάγκες του οικισμού την περίοδο αιχμής. Υπήρχε επιφάνεια περισυλλογής νερού (αλώνι) 10 στρεμμάτων το οποίο δεν λειτούργησε ποτέ.

Επίσης, υπάρχει μικρό εργοστάσιο αφαλάτωσης (αντίστροφης όσμωσης) που λειτουργεί με ηλεκτρισμό και απόδοση 500 μ³ (την ημέρα). Ακόμη, σημαντικές ποσότητες νερού μεταφέρονται στις δεξαμενές με υδροφόρα σκάφη.

Το δίκτυο ύδρευσης έχει συντηρηθεί μερικώς. Χρειάζεται όμως να ολοκληρωθεί η συντήρηση και να τεθεί σε εφαρμογή ένα ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης υδάτινων πόρων της δημοτικής ενότητας Ερίσου.

4. Αποχέτευση: Στο Φισκάρδο είχε κατασκευαστεί επί Αγγλοκρατίας αποχετευτικό δίκτυο με απόληξη στη θάλασσα. Αργότερα, μετά την πρόσχωση του λιμανιού, οι έξοδοι προς τη θάλασσα έκλεισαν και οι ανάγκες εξυπηρετούνταν με ιδιωτικούς βόθρους.

Σήμερα υπάρχει μια μελέτη υπό εξέλιξη που προβλέπει αποχετευτικό δίκτυο και βιολογικό καθαρισμό με εκβολή των λυμάτων στην Έμπλυση (500μ. μακριά από την ακτή).

5. Δίκτυο Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) και Τηλεπικοινωνιών (ΟΤΕ): Το δίκτυο του ΟΤΕ έχει υπογειοποιηθεί, ενώ το δίκτυο της ΔΕΗ έχει υπογειοποιηθεί μόνο στην παραλιακή οδό και υπολείπεται να πραγματοποιηθεί στον υπόλοιπο οικισμό.

ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Το Φισκάρδο αποτελεί τοπική κοινότητα της δημοτικής ενότητας (πρώην δήμου) Ερίσου.

ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Το Φισκάρδο έχει όρια οικισμού βάσει της Απόφασης Νομάρχη το 1986 [“Καθορισμός ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης στους οικισμούς Φισκάρδο, Ευρετή, Κατσαράτα, Τσελεντάτα της Κοινότητας Φισκάρδου Ν.

Κεφαλονιάς” (ΦΕΚ 1266/Δ', 31 Δεκεμβρίου 1986)] που περιλαμβάνουν το συνεκτικό τμήμα του (λόγω του ότι είναι παραδοσιακός οικισμός). Η εντός ορίων έκταση (νότια) επεκτάθηκε με δύο ακόμα θύλακες-όχι συνεχόμενα με το αρχικό συνεκτικό τμήμα, οι οποίοι δεν θεωρούνται “παραδοσιακός οικισμός” [Α.Ν. **“Τροποποίηση ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης στον οικισμό Φισκάρδο κοιν. Φισκάρδου Ν.Κεφαλονιάς”** (ΦΕΚ 854/Δ', 28 Ιουλίου 1993)]. Επομένως, υπάρχει μια έκταση εκτός ορίων (συνεκτικού τμήματος) δηλαδή “εκτός σχεδίου”, ενώ η εντός ορίων έκταση διακρίνεται σε δύο τμήματα, το αρχικό “παραδοσιακό” (που περιλαμβάνει τους τρεις θύλακες) και το μη παραδοσιακό (δύο θύλακες στο νότιο μέρος).

Επίσης, υπάρχει σε μικρή γεωμετρική απόσταση ένας μικρός συνοικισμός στην τοποθεσία Έμπλυση (βόρεια του οικισμού) με κτήρια τουριστικών καταλυμάτων, που δεν έχει οπτική επαφή με τον κυρίως οικισμό του Φισκάρδου ούτε και συνέχεια οικιστικού ιστού.

ΑΝΑΨΥΧΗ

Στο Φισκάρδο υπάρχουν αρκετά εστιατόρια και καφετέριες, τα οποία λειτουργούν μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Οργανωμένες πλαζ δεν υπάρχουν, ενώ ως ακτές χρησιμοποιούνται οι όρμοι Έμπλυση και Φώκι.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Στο Φισκάρδο λειτουργεί ένας μεγάλος αριθμός ενοικιαζόμενων δωματίων καθώς και μερικά ξενοδοχεία.

Όσον αφορά τις υποδομές Υγείας και Πρόνοιας καθώς και Εκπαίδευσης, αυτές εξυπηρετούνται από γειτονικούς οικισμούς.

Κοινωνικές, πολιτιστικές και αθλητικές υποδομές είναι ανύπαρκτες.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η οικοδομική δραστηριότητα στο Φισκάρδο τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένη. Δυστυχώς, τα νεοανεγερθέντα κτίσματα σπάνια εντάσσονται στο ύψος και τον χαρακτήρα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του οικισμού.

1.3 Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης

Με βάση πρωτογενή έρευνα που πραγματοποιήθηκε στον οικισμό καθώς και την απογραφή όλου του κτιριακού αποθέματος, συλλέχθησαν οι παρακάτω πληροφορίες:

1. Χρήσεις ισογείου

Τα κτήρια που βρίσκονται στο συνεκτικό (κεντρικό) τμήμα του οικισμού και συγκεκριμένα στο παραλιακό μέτωπο είναι ως επί το πλείστον καταστήματα και κατά

δεύτερο λόγο εστιατόρια και καφετέριες. Κατευθυνόμενοι προς το Φώκι, κατά μήκος της ακτογραμμής, τα περισσότερα κτήρια είναι κατοικίες (εξοχικές κυρίως) καθώς και ενοικιαζόμενα δωμάτια.

2. Χρήσεις ορόφου

Η κύρια χρήση που συναντούμε στον όροφο των κτηρίων είναι η κατοικία, ενώ πολύ συχνή είναι και η χρήση τους ως ενοικιαζόμενα δωμάτια. Να σημειωθεί εδώ ότι η χρήση του δεύτερου ορόφου ταυτίζεται με τη χρήση του τρίτου ορόφου (όπου υπάρχει).

3. Αριθμός ορόφων

Τα περισσότερα κτήρια στο Φισκάρδο είναι διώροφα, ενώ υπάρχουν αρκετά μονώροφα και λίγα τριώροφα (κυρίως καινούριες κατασκευές).

4. Κατάσταση κτηρίων

Η πλειοψηφία των κτηρίων του οικισμού βρίσκεται σε καλή κατάσταση, λίγα κτήρια βρίσκονται σε μέτρια κατάσταση, ενώ σε ελάχιστα χαρακτηρίζεται ως κακή. Επίσης, υπάρχουν κάποια κτήρια ερειπωμένα και εγκαταλελειμμένα, καθώς και κάποιες οικοδομές ημιτελείς.

5. Κατηγοριοποίηση κτηρίων (παλαιότητα - διατηρητέα)

Η αναλογία του κτιριακού αποθέματος του οικισμού σε κτίσματα προσεισμικά, μετασεισμικά και σύγχρονα είναι :

Προσεισμικά: 34%, Μετασεισμικά: 17%, Σύγχρονα: 49%

Παρατηρούμε επίσης ότι μόνο 3 από τα 55 συνολικά προσεισμικά κτήρια του οικισμού έχουν κηρυχθεί διατηρητέα [κτήριο αρ.118, ιδιοκτησία Οδυσσέα και Ειρήνης Τσελέντη, ΦΕΚ 1192/Δ', 12-12-1986 και κτήρια αρ. 5 & 164, ιδιοκτησία Χαράλαμπου Μαντζαβίνου, ΦΕΚ 637/Δ'/3-8-2001].

6. Υπάρχον οδικό δίκτυο και κοινόχρηστοι χώροι

Η κύρια πρόσβαση στον οικισμό γίνεται από τα δυτικά, με το δρόμο που συνδέει το Αργοστόλι με το Φισκάρδο (50χλμ). Ο δρόμος αυτός οδηγεί είτε στην προβλήτα προσάραξης του ferry boat στην περιοχή του Απολυτού, είτε στο κεντρικό τμήμα του οικισμού όπου υπάρχει ο μοναδικός διαμορφωμένος χώρος στάθμευσης, δίπλα από την εκκλησία του Φισκάρδου. Το εσωτερικό οδικό δίκτυο είναι περιορισμένο και αρκετά τμήματά του αποτελούνται από πέτρινες σκάλες (λόγω υψομετρικών διαφορών). Από την προκυμαία ξεκινάει ο παραλιακός δρόμος που οδηγεί στους γειτονικούς οικισμούς Τσελεντάτα, Ματσουκάτα και Μάγγανο.

Όσον αφορά τους κοινόχρηστους χώρους του οικισμού, αυτοί είναι ελάχιστοι. Υπάρχει μία παιδική χαρά απέναντι από την εκκλησία, ενώ εκεί που υπήρχε πλατεία στο κεντρικό τμήμα του οικισμού (χωρίς ιδιαίτερη χρήση) κτίστηκε προσφάτως συγκρότημα κτηρίων που στεγάζει εμπορικό κέντρο.

Η αλόγιστη τουριστική ανάπτυξη που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στο Φισκάρδο έχει ως συνέπεια την μονομερή μεταβολή των χρήσεων προς την κατεύθυνση της ψυχαγωγίας και των τουριστικών καταλυμάτων. Έτσι, έχουμε “υπερσυγκέντρωση” το καλοκαίρι και “ερήμωση” τον χειμώνα.

Βέβαια, τα νέα κτίσματα του οικισμού, στις περισσότερες περιπτώσεις, επιφέρουν αλλοιώσεις τόσο σε περιβαλλοντικό όσο και σε πολεοδομικό-αρχιτεκτονικό επίπεδο. Συγκεκριμένα έχουμε:

- περιβάλλον/τοπίο:

α) Η κατασκευή τριών κυλινδρικών υδατο-δεξαμενών για τις υδρευτικές ανάγκες του οικισμού και κυρίως η τσιμεντένια επιφάνεια συλλογής του νερού (έκτασης 10 στρεμμάτων περίπου) στο δυτικό τμήμα του οικισμού, σε επικλινές έδαφος, αποτέλεσε για χρόνια και αποτελεί μέχρι σήμερα μια «ανοικτή πληγή» στο σώμα του οικισμού, που φαίνεται από μακριά, καθώς προσεγγίζει κανείς το Φισκάρδο από τη θάλασσα. Συνιστά τη βαρύτερη προσβολή για το συνολικό τοπίο της περιοχής, καθώς διακόπτει την συνέχεια της πυκνής θαμνώδους βλάστησης (μεσογειακή μακία) με μια κατασκευή εκτός κλίμακας του οικισμού.

Εικόνα 23. Οι τρεις κυλινδρικές υδατοδεξαμενές και η τσιμεντένια επιφάνεια συλλογής νερού στα δυτικά του οικισμού

β) Η δόμηση στο βόρειο και νότιο τμήμα γίνεται εκτός του συνεκτικού ιστού του οικισμού και σε έδαφος που από κανένα μέχρι σήμερα σχέδιο δεν προβλέπεται επέκταση. Άρα, δομούνται εκτός ορίων, χωρίς καμία πρόνοια και συσχέτιση με τη δομή του οικισμού, προκαλώντας μία μη επιθυμητή γραμμική ανάπτυξη κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου. Συγκεκριμένα, πρόκειται για ογκώδεις οικοδομές όπως το εστιατόριο στην χερσόνησο και οικήματα στο δρόμο προς το Φώκι, τα οποία, σε συνδυασμό με την ανεξέλεγκτη και κακότεχνη διάνοιξη τσιμεντοστρωμένων δρόμων, δημιουργούν οπτική ρύπανση, χωρίς να λάβουμε υπ’ όψιν τις συνέπειες από τις εκτεταμένες εκχερσώσεις (καταστροφή της αυτοφυούς βλάστησης).

Εικόνα 24. Ογκώδεις οικοδομές στο δρόμο προς το Φώκι

Εικόνες 25. Διανοίξεις τσιμεντοστρωμένων δρόμων – καταστροφή αυτοφυούς βλάστησης

- πολεοδομικός ιστός:

Στα κενά που ήδη υπάρχουν ή προέρχονται από κατεδαφίσεις, δημιουργούνται χώροι, όπως η κατασκευή του ξενοδοχείου “Fiscardo Bay Hotel” καθώς και η κατασκευή συγκροτήματος εμπορικού κέντρου στην καρδιά του οικισμού. Το τελευταίο, αν και δεν επηρεάζει το παραλιακό μέτωπο, ξενίζει το επισκέπτη με την διαμόρφωση των υπαίθριων χώρων μεταξύ των κτηρίων (υδάτινες επιφάνειες και άλλα στοιχεία) που δεν εντάσσονται στο “πνεύμα” του παραδοσιακού οικισμού και δημιουργούν μια άλλη ατμόσφαιρα και κλίμακα.

Εικόνα 26. Το ξενοδοχείο “Fiscardo Bay Hotel”

Εικόνα 27. Το εμπορικό κέντρο – παράταιρο προς τη φυσιογνωμία του οικισμού...

• αρχιτεκτονική – μορφολογική διάσταση:

α) Ο δυσανάλογα μεγάλος όγκος των οικοδομών σε συνδυασμό με το νεοπλουτίστικο στυλ έχει γενικευθεί και καθιερωθεί τα τελευταία χρόνια σε κάθε νέα οικοδομή που κατασκευάζεται στο Φισκάρδο (και στο νησί γενικά).

Εικόνα 28. Ογκώδεις οικοδομές – “νεοπλουτίστικο” στυλ...

β) Παρατηρείται μια υπερβολική και άσκοπη -σε ποσότητα και ποιότητα- επιφόρτιση των οικημάτων με άχρηστα και εξεζητημένα διακοσμητικά στοιχεία, όπως εκείνα που παρατηρούνται στις όψεις των κτηρίων του νέου συγκροτήματος του εμπορικού κέντρου.

Εικόνα 29. Εμπορικό κέντρο – χρήση εξεζητημένων διακοσμητικών στοιχείων...

γ) Η χρήση υλικών-όπως τσιμέντου-για πρόχειρες επισκευές κλιμάκων, τοίχων κλπ, δημιουργούν τα συνήθη “εμφανή μπαλώματα” στο σώμα των κτηρίων.

δ) Η αντικατάσταση και επισκευή κουφωμάτων γίνεται με κακότεχνο τρόπο, αν και οι όροι δόμησης θέτουν τις προϋποθέσεις για μια σωστή και αισθητικά ανεκτή χρήση των νέων-μη παραδοσιακών-υλικών, όπως το αλουμίνιο. Εδώ να προστεθεί και η παραβίαση της αναλογίας ανοιγμάτων (κενά-πλήρη) στις όψεις. Επίσης, γίνεται άσκοπη κατασκευή εμφανών υαλοπινάκων σε ανοίγματα.

ε) Σε κτήρια που βρίσκονται σε διαμπερή επικλινή οικόπεδα γίνεται καταστρατήγηση της υποχρέωσης κατασκευής στέγης (π.χ. στο βόρειο τμήμα μεταξύ παραλιακής οδού και δρόμου εισόδου στον οικισμό). Εδώ, λόγω της υψομετρικής διαφοράς, τα κτήρια κατασκευάζονται σε τρία ή και τέσσερα επίπεδα με μορφή αναβαθμίδων (κλιμακωτά) και η στέγη τοποθετείται μόνο στο τελευταίο και υψηλότερο τμήμα του κλιμακωτού κτηρίου, που αποτελεί το ένα τέταρτο της επιφάνειας κάλυψης, ενώ τα υπόλοιπα τμήματα έχουν ως στέγη τη βεράντα του αμέσως παραπάνω. Το αρνητικό αποτέλεσμα είναι ότι, κατ’αυτόν τον τρόπο, αλλοιώνεται ο χαρακτήρας των κτισμάτων, η επιφάνεια της στέγης μειώνεται μέχρι εξαφάνισης και εμφανίζεται μια εντελώς διαφορετική εικόνα με ταρατσες-βεράντες, τελείως ξένη προς το επτανησιακό περιβάλλον.

Εικόνα 30. Καταστρατήγηση της υποχρέωσης κατασκευής στέγης – δημιουργία αναβαθμίδων

στ) Τέλος, παρατηρείται το κλείσιμο ημιυπαίθριων χώρων από τέντες και πλαστικά καλύμματα.

Εικόνα 31. Κλείσιμο ημιυπαίθριου χώρου από τέντα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

2.1 Εντοπισμός δυνατών και αδύναμων στοιχείων για την ανάπτυξη της περιοχής

Αξιολογώντας τα δυνατά στοιχεία όσον αφορά την ανάπτυξη της περιοχής επισημαίνουμε τα εξής:

Καταρχάς ο οικισμός του Φισκάρδου αποτελεί έναν οικισμό παραθαλάσσιο και, ως εκ τούτου, προνομιακό. Η ίδια η γεωγραφική του θέση τού προσδίδει ένα επιπλέον πλεονέκτημα καθότι, μια “γλώσσα ξηράς” στο βορειοανατολικό άκρο του οικισμού, η οποία προεξέχει από τη δυτική ακτή, το προφυλάσσει από τις άσχημες καιρικές συνθήκες. Έτσι, είναι κτισμένο σε φυσικό λιμάνι, απάνεμο και προστατευμένο, ιδανικό για τουριστικό αγκυροβόλιο και προσάραξη σκαφών αναψυχής.

Ο οικισμός του Φισκάρδου έχει κηρυχτεί παραδοσιακός (ΦΕΚ 594/Δ', 13-11-1978). Υπήρξε ένας από τους τρεις πρώτους οικισμούς του πρώην νομού Κεφαλονιάς και Ιθάκης (μαζί με την Άσσο και το Βαθύ Ιθάκης) οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως παραδοσιακοί στα τέλη της δεκαετίας του '70, στο πλαίσιο εφαρμογής της νέας τότε νομοθεσίας περί χαρακτηρισμού των πρώτων παραδοσιακών οικισμών της χώρας. Μάλιστα, αποτελεί τον μοναδικό οικισμό στην Κεφαλονιά που διασώθηκε από τον καταστροφικό σεισμό του 1953 και ως εκ τούτου διατηρεί ακέραιη την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του.

Επίσης, ο οικισμός διαθέτει πολλούς αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία όλων των περιόδων (παλαιοχριστιανική βασιλική 12^{ου} αιώνα, ρωμαϊκοί τάφοι, ρωμαϊκό θέατρο κλπ.) καθώς και ενάλιες αρχαιότητες (ΦΕΚ 82/Β', 13-2-1985, ΦΕΚ 1769/Β', 27-11-2003).

Εκτός από τη σημαντική πολιτιστική κληρονομιά, το Φισκάρδο διαθέτει και ένα εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον. Ο ίδιος ο οικισμός έχει χαρακτηριστεί ως τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (ΦΕΚ 907/Β', 27-8-1975).

Ας μην ξεχνάμε ότι το Φισκάρδο είχε αποτελέσει έναν από τους έξι πρώτους παραδοσιακούς οικισμούς (Βάθεια Μάνης, Βυζίτσα Πηλίου, Μεστά Χίου, Οία Σαντορίνης, Πάπιγκο Ηπείρου, Φισκάρδο Κεφαλονιάς) που υιοθέτησε ο ΕΟΤ το 1975 στα πλαίσια του προγράμματος “διατήρησης και ανάπτυξης παραδοσιακών οικισμών”, λαμβάνοντας υπόψη την ποιότητα της αρχιτεκτονικής του δομής καθώς και της ένταξής του στο φυσικό περιβάλλον.

Συνοπτικά, τα **δυνατά σημεία** για την ανάπτυξης της περιοχής (υπό τον θεματικό άξονα της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς) είναι τα εξής:

- παραθαλάσσιος οικισμός - παραλιακό μέτωπο - γεωγραφική θέση - τουριστικό αγκυροβόλιο
- παραδοσιακός οικισμός – δείγμα επτανησιακής αρχιτεκτονικής
- ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ενάλιων αρχαιοτήτων
- εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον

Αξιολογώντας τα αδύναμα στοιχεία όσον αφορά την ανάπτυξη της περιοχής επισημαίνουμε τα εξής:

Τα αδύναμα στοιχεία που εντοπίζουμε όσον αφορά την ανάπτυξη της περιοχής σχετίζονται ως επί το πλείστον με το ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης. Η αλόγιστη και χωρίς σχεδιασμό τουριστική ανάπτυξη που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στο Φισκάργο έχει επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις με αποτέλεσμα τον κίνδυνο αλλοίωσης της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του οικισμού.

Καταρχάς, οι περισσότεροι κάτοικοι του οικισμού απασχολούνται σε τουριστικές δραστηριότητες με αποτέλεσμα ο τουρισμός να αποτελεί τον βασικό μοχλό της τοπικής οικονομίας. Η μόνη δραστηριότητα που παρατηρείται στον οικισμό είναι ο τουρισμός, και αυτή, κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Τον υπόλοιπο χρόνο ο οικισμός ερημώνει, δίνοντας την εντύπωση μιας εγκαταλελειμμένης περιοχής. Έτσι, το Φισκάργο αποτελεί πόλο αποκλειστικά τουριστικής έλξης και εξαρτάται μονομερώς από τον τουρισμό.

Η προαναφερόμενη εποχικότητα, με το φαινόμενο της “υπερσυγκέντρωσης” το καλοκαίρι και της “ερήμωσης” τον χειμώνα έχει ως αποτέλεσμα σοβαρές συνέπειες όπως είναι: η αλλοίωση του τοπίου, η ρύπανση και μόλυνση των ακτών, ο μεγάλος αριθμός λυμάτων και σκουπιδιών, η υπέρμετρη επιβάρυνση των (ήδη ανεπαρκών) τεχνικών υποδομών (υδρευτικό και αποχετευτικό δίκτυο), το υψηλό κόστος ζωής καθώς και η χαμηλή ποιότητα παροχής τουριστικών υπηρεσιών.

Η μονομερής μεταβολή των χρήσεων προς την κατεύθυνση της ψυχαγωγίας και των τουριστικών καταλυμάτων (ανέγερση ξενοδοχείων, ενοικιαζόμενων δωματίων κλπ.) σε συνδυασμό με την καταστρατήγηση των όρων δόμησης έχει επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις οι οποίες αφορούν αυθαίρετες επεκτάσεις, άναρχη δόμηση, καταφανή υποβάθμιση της αισθητικής και του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα των κτισμάτων, καθώς επίσης και ελλιπή προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής.

Συνοπτικά, τα **αδύναμα σημεία** για την ανάπτυξης της περιοχής (υπό τον θεματικό άξονα της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς) είναι τα εξής:

- μονομερής εξάρτηση από τον τουρισμό (λειτουργική εξειδίκευση στον τουρισμό)
- αλλοίωση τοπίου
- ρύπανση φυσικού περιβάλλοντος
- ανεπαρκείς τεχνικές υποδομές
- υψηλό κόστος ζωής – ακρίβεια
- χαμηλή ποιότητα παροχής τουριστικών υπηρεσιών
- καταστρατήγηση όρων δόμησης
- αισθητική υποβάθμιση κτηρίων
- άναρχη δόμηση

2.2 Ανάλυση SWOT

Παρακάτω ακολουθεί η ανάλυση SWOT, υπό τον άξονα της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στον οικισμό του Φισκάρδου.

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
<p>αποτελεί παραθαλάσσιο οικισμό, ο οποίος λειτουργεί, λόγω γεωγραφικής θέσης, ως τουριστικό αγκυροβόλιο – εκτεταμένο παραλιακό μέτωπο</p> <p>αποτελεί παραδοσιακό οικισμό – δείγμα της επτανησιακής αρχιτεκτονικής</p> <p>διαθέτει πολλούς αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία καθώς και ενάλιες αρχαιότητες</p> <p>διαθέτει εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον</p>	<p>λειτουργική εξειδίκευση στον τουρισμό</p> <p>εποχικότητα τουρισμού (έντονη αντίθεση χειμώνα-καλοκαίρι)</p> <p>αλλοίωση τοπίου</p> <p>ρύπανση φυσικού περιβάλλοντος</p> <p>καταστρατήγηση όρων δόμησης</p> <p>ανεπαρκείς τεχνικές υποδομές</p> <p>αισθητική υποβάθμιση κτηρίων</p> <p>αυθαίρετες επεκτάσεις – άναρχη δόμηση</p>	<p>προστασία και ανάδειξη φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος</p> <p>προστασία τοπίου</p> <p>δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού</p> <p>επιμήκυνση τουριστικής περιόδου</p>	<p>τουριστική επέλαση (εποχική πίεση σε τουριστικό επίπεδο)</p> <p>περαιτέρω ρύπανση φυσικού περιβάλλοντος</p> <p>περαιτέρω αλλοίωση τοπίου</p> <p>περαιτέρω αλλοίωση δομημένου περιβάλλοντος (έντονη οικιστική ανάπτυξη, δόμηση αντίθετη με την κλίμακα της περιοχής)</p> <p>ελλιπής προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς</p>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

3.1 Σενάριο ανάπτυξης (κατευθύνσεις για την αναπτυξιακή προοπτική της περιοχής με όρους αειφορίας)

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο οικισμός του Φισκάρδου παρουσιάζει την εικόνα μιας εγκαταλελειμμένης περιοχής κατά τους χειμερινούς μήνες, ενώ το καλοκαίρι παρατηρείται το φαινόμενο της “υπερσυγκέντρωσης”, λόγω της εποχικότητας του τουρισμού.

Η ολοένα αυξανόμενη τουριστική ανάπτυξη επέφερε, όπως ήταν αναμενόμενο, ορισμένες σοβαρές επιπτώσεις. Έτσι, εκτός από την προφανή μονομερή οικονομική εξάρτηση από τον τουρισμό, παρατηρούμε ακόμη μια γενικότερη αλλοίωση του τοπίου, ρύπανση του φυσικού περιβάλλοντος, επιβάρυνση των υποδομών, περιπτώσεις άναρχης δόμησης και αυθαίρετων επεκτάσεων, υποβάθμιση της αισθητικής και του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα των κτισμάτων, καθώς και ελλιπή προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οποιαδήποτε μέριμνα για την προστασία του οικισμού στηρίζεται αποκλειστικά σε κερδοσκοπικά κριτήρια και ο ίδιος αντιμετωπίζεται ως πόλος αποκλειστικά τουριστικής έλξης. Η οικοδομική δραστηριότητα επικεντρώνεται κυρίως σε τουριστικά καταλύματα ή κτίσματα εμπορικών χρήσεων, τα οποία σπάνια συνάδουν με την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του οικισμού. Στις περισσότερες περιπτώσεις έρχονται σε πλήρη δυσαρμονία με τα παλαιότερα παραδοσιακά κτίσματα και σε απόλυτη αντιπαράθεση με την κλίμακα του οικισμού.

Στην προαναφερόμενη υφιστάμενη κατάσταση γίνεται αντιληπτό ότι απουσιάζει πλήρως ένας μακροπρόθεσμος στρατηγικός σχεδιασμός που θα συνέτεινε σε μια αειφόρο ανάπτυξη του οικισμού. Η ίδια η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να αποτελέσει βασικό κίνητρο για την αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων καθώς και για την προστασία και ανάδειξη των ιστορικών πολιτιστικών μνημείων της περιοχής.

Με βάση την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης του οικισμού (βλ. ενότητα 1.3) και την επισήμανση των βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει, δίνονται κάποιες **κατευθύνσεις** σχετικά με τη βιώσιμη διαχείριση του οικισμού και γίνονται ορισμένες **προτάσεις** οι οποίες κατηγοριοποιούνται στα εξής πεδία:

- A. προσεισμικά – μετασεισμικά - σύγχρονα κτήρια
- B. αντιμετώπιση θαλάσσιου μετώπου
- Γ. κοινόχρηστοι χώροι
- Δ. ιεράρχηση οδικού δικτύου και χωροθέτηση parking
- E. ζώνη προστασίας τοπίου
- ΣΤ. χάραξη αιγιαλού
- Z. ενεργειακές – τεχνικές υποδομές

[βλ. 2 χάρτες Φισκάρδου στο **παράρτημα**]

A. Προσεισμικά (-1953) - Μετασεισμικά (1953-1975) - Σύγχρονα (1975-σήμερα) κτήρια

Όσον αφορά τα προσεισμικά κτήρια: προτείνεται η κήρυξη όλων σχεδόν των προσεισμικών κτηρίων του οικισμού (εκτός από κάποια ερείπια) ως διατηρητέων. Τα κτήρια αυτά αποτελούν δείγματα της επτανησιακής αρχιτεκτονικής στην Κεφαλονιά και υπάρχουν ελάχιστα σε όλο το νησί εξαιτίας του καταστροφικού σεισμού το 1953 που ισοπέδωσε την κτιριακή υποδομή του.

Όσον αφορά τα μετασεισμικά κτήρια: προτείνεται η κήρυξη ορισμένων μετασεισμικών κτηρίων του οικισμού ως διατηρητέων. Τα κτήρια αυτά (“σπίτια της αρωγής”) αποτελούν δείγματα της εποχής μετά το σεισμό (1953) με ενιαία λειτουργική και μορφολογική αντιμετώπιση. Εκτός αυτού, ορισμένα από τα εν λόγω κτήρια αποτελούν μια οικιστική ενότητα που προτείνεται να αξιοποιηθεί με δημόσιες χρήσεις καθώς και ως περιβάλλουσα ζώνη του υπάρχοντος αρχαιολογικού χώρου (ανακαλυφθέν ρωμαϊκό θέατρο και ταφικός θάλαμος) που γειτνιάζει με αυτά.

Τέλος, για τα σύγχρονα κτήρια προτείνεται η ουσιαστική εφαρμογή των διαταγμάτων και να πραγματοποιείται συχνός έλεγχος ώστε να μην καταστρατηγούνται βασικές ρυθμίσεις προστασίας που αφορούν την “συμμόρφωση” των νέων οικοδομών προς την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του οικισμού.

B. Αντιμετώπιση θαλάσσιου μετώπου

Προτείνεται η οικοδόμηση των κτηρίων επί του θαλάσσιου μετώπου να γίνεται σύμφωνα με συγκεκριμένο διάταγμα και βάσει προδιαγεγραμμένου αναπτύγματος, και όχι σύμφωνα με τις γενικές ισχύουσες ρυθμίσεις.

Γ. Κοινόχρηστοι χώροι

Στα πλαίσια της βιώσιμης διαχείρισης του οικισμού, προτείνεται και η χωροθέτηση κάποιων κοινόχρηστων χώρων, η οποία εξυπηρετεί βασικές ανάγκες του οικισμού και προκύπτει από τη διαπιστωμένη έλλειψή τους.

Βάσει αυτού του σκεπτικού, προτείνεται η χωροθέτηση υπαίθριου θεάτρου ελαφριάς κατασκευής (χωρίς θεμελίωση) στο “αλώνι” (τσιμεντένια επιφάνεια συλλογής νερού η οποία δεν λειτούργησε ποτέ), δυτικά του οικισμού. Πρόκειται για χώρο ήδη αποψιλωμένο, πάνω από τις δεξαμενές ύδατος. Επίσης, προτείνεται η δημιουργία κτηρίου με λειτουργία μονάδας αφαλάτωσης, δίπλα από τις προαναφερόμενες δεξαμενές ύδατος.

Ακόμη, προτείνεται η δημιουργία δύο κτηρίων που θα φιλοξενούν πολιτιστικές εκδηλώσεις (εκθέσεις, συγκεντρώσεις, κλπ) στο οικοδομικό τετράγωνο απέναντι από το μουσείο. Οι δύο αυτές μονάδες ακολουθούν μορφολογικά την τυπολογία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του οικισμού και είναι χωροθετημένες κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να διατηρείται η συνέχεια του θαλάσσιου μετώπου. Η αυλή του οικοπέδου χρησιμοποιείται για υπαίθριες εκδηλώσεις. Ακόμη, τα προτεινόμενα αυτά κτίρια αποτελούν μαζί με το υπάρχον μουσείο μια ζώνη πολιτισμού μέσα στον οικισμό. Επίσης, το οικόπεδο αυτό αποτελεί δημόσια ιδιοκτησία.

Επίσης, προτείνεται η ανάδειξη της πρόσφατης αρχαιολογικής ανασκαφής (ρωμαϊκό θέατρο και ταφικός θάλαμος με τρεις ασύλητους τάφους) με συνολική

αντιμετώπιση του περιβάλλοντος χώρου. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται να απαλλοτριωθούν από το δήμο τα μετασεισμικά κτήρια που έχει προταθεί να κηρυχθούν διατηρητέα, προκειμένου να στεγάσουν δημόσιες χρήσεις και κοινωφελείς εξυπηρετήσεις (ιατρείο, αστυνομία, χώρος έκθεσης αρχαιολογικών ευρημάτων κλπ), με απώτερο στόχο τη συνολική αντιμετώπισή τους. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένας πυρήνας κτηρίων πλησίον των αρχαιολογικών ανασκαφών, ομοιόμορφου χαρακτήρα, στην κλίμακα του οικισμού.

Τέλος, προτείνεται η επέκταση της υπάρχουσας παιδικής χαράς απέναντι από την εκκλησία του οικισμού καθώς και η χωροθέτηση αθλητικών εγκαταστάσεων σε ενιαία έκταση βόρεια του οικισμού.

Δ. Ιεράρχηση οδικού δικτύου και χωροθέτηση parking

Σχετικά με την ιεράρχηση του οδικού δικτύου, προτείνονται τα εξής:

α) Όσον αφορά το **κύριο** οδικό δίκτυο, προτείνεται η διατήρηση του κεντρικού δρόμου που οδηγεί από το Αργοστόλι στο Φισκάρδο έως και το σημείο που οδηγεί στον προϋπάρχοντα χώρο στάθμευσης.

Από το υπάρχον parking προτείνεται ο δρόμος να συνεχίσει, περνώντας μπροστά από το προτεινόμενο υπαίθριο θέατρο και (εφόσον έχει ήδη διανοιχθεί μεγάλο τμήμα του) να συνεχίσει νοτίως του οικισμού και να καταλήξει (εν μέσω των 2 συνεκτικών θύλακων) στον υπάρχοντα παραλιακό δρόμο όπου και ταυτίζεται πλέον, οδηγώντας προς το Φώκι και τους γειτονικούς οικισμούς. Κατ'αυτόν τον τρόπο ο οικισμός απαλλάσσεται από αυτοκίνητα στο εσωτερικό του και ο κεντρικός δρόμος περνάει πλέον περιφερειακά του οικισμού, αποτρέποντας την επιβάρυνσή του.

β) Όσον αφορά το **δευτερεύον** οδικό δίκτυο, προτείνεται ορισμένα τμήματα του κύριου οδικού δικτύου καθώς και ήδη διανοιχθείς δρόμος (που ξεκινά από την περιοχή των υδατοδεξαμενών και καταλήγει σε αδιέξοδο, παράλληλα με τα όρια του θύλακα του κεντρικού συνεκτικού τμήματος) να αποτελέσουν τα λεγόμενα "cul de sac", δηλαδή αδιέξοδους δρόμους οι οποίοι χρησιμοποιούνται για να περιορίσουν την προσπέλαση σε κατοικημένες περιοχές. Παράλληλα, μπορούν να χωροθετηθούν parking συμμετρικά των cul de sac που θα εξυπηρετούν τις κατοικίες της κάθε υπο-περιοχής.

Εσωτερικά του οικισμού, καθώς και στην παραλιακή οδό προτείνεται αυστηρώς **πεζοδρόμηση** με μοναδική εξαίρεση την τροφοδοσία καταστημάτων αλλά και την εξυπηρέτηση έκτακτων αναγκών.

Βάσει του προτεινόμενου δικτύου δρόμων και πεζοδρόμων επιτυγχάνεται η πλήρης πεζοδρόμηση της παραλίας έως και το σημείο μεταξύ του 2^{ου} και 3^{ου} θύλακα του συνεκτικού τμήματος.

Τέλος, όσον αφορά τους οργανωμένους χώρους στάθμευσης, προτείνεται, πέραν των προαναφερθέντων, η χωροθέτηση parking πλησίον των προτεινόμενων κοινόχρηστων χώρων.

Ε. Ζώνη προστασίας τοπίου

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στον οικισμό του Φισκάρδου :

α. έχει χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικός χώρος η περιοχή της χερσονήσου του Φουρνιά (ΦΕΚ 82/Β', 13 Φεβρουαρίου 1985)

β. έχει χαρακτηριστεί ως ενάλιος αρχαιολογικός χώρος ο θαλάσσιος χώρος νότια του όρμου του Φισκάρδου (ΦΕΚ 1769/Β', 27 Νοεμβρίου 2003)

γ. έχει χαρακτηριστεί ως ΤΙΦΚ (Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους) ολόκληρος ο οικισμός του Φισκάρδου (ΦΕΚ 907/Β', 27 Αυγούστου 1975), βάσει των ορίων του ως πρώην κοινότητα Φισκάρδου

Προτείνεται η κήρυξη “ζώνης προστασίας τοπίου” (βάσει του Ν. 1650/1986, Κεφάλαιο Δ', άρθρο 18) στην περιοχή του Φισκάρδου, που περιλαμβάνει και την χερσόνησο του Φουρνιά (βόρεια του οικισμού) έως και τον όρμο στο Φώκι (νότια του οικισμού). Ουσιαστικά, η οριοθέτησή του δυτικά του οικισμού ταυτίζεται με τα όρια της ζώνης του ΤΙΦΚ, χωρίς να περιλαμβάνει τον οικισμό καθεαυτό (θύλακες συνεκτικού τμήματος και νέοι θύλακες). Μάλιστα, βάσει του προαναφερθέντος νόμου, η περιοχή αυτή προτείνεται στην κατηγορία: “προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου”. Με τον χαρακτηρισμό της εν λόγω ζώνης ενισχύεται η προστασία της περιοχής και αποτρέπονται ενέργειες που μπορεί να επιφέρουν φθορά ή αλλοίωση του τοπίου. Στην περιοχή του αρχαιολογικού χώρου καθώς και στο κομμάτι μεταξύ των ορίων του ΤΙΦΚ (δυτικά) και εκεί που ξεκινά το συνεκτικό τμήμα απαγορεύεται αυστηρά η δόμηση, με “πάγωμα” των ήδη υπάρχουσών κτισμάτων. Η δόμηση εκτός θυλάκων προβλέπεται μόνο βάσει οργανωμένου σχεδίου επέκτασης του οικισμού.

ΣΤ. Χάραξη αιγιαλού

Προτείνεται η χάραξη του αιγιαλού στο κομμάτι της χερσονήσου του Φουρνιά (βόρεια του οικισμού) που δεν έχει χαραχθεί ακόμη, δηλαδή από το ύψος στο οποίο βρίσκεται ο φάρος έως και εκεί που τελειώνει η χερσόνησος.

Η. Ενεργειακές - τεχνικές υποδομές

Προτείνεται η υπογειοποίηση του δικτύου της ΔΕΗ σε όλο τον οικισμό - εκτός της παραλίας όπου έχει ήδη υπογειοποιηθεί.

Τέλος, στα πλαίσια μιας προοπτικής επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου πέραν του καλοκαιριού (Ιούλιος-Αύγουστος), όπου σημειώνεται η υψηλότερη ζήτηση, θα μπορούσε να προωθηθεί η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως για παράδειγμα ο εκπαιδευτικός τουρισμός. Έτσι, ο οικισμός θα μπορούσε να φιλοξενήσει προγράμματα ελληνικών ή ξένων πανεπιστημίων π.χ. σχετικά με μελέτες βιωσιμότητας και αειφόρου ανάπτυξης μιας περιοχής, κάτι το οποίο θα συνέβαλε στην αξιοποίηση των υφιστάμενων υποδομών αλλά και στην προώθηση πολιτιστικών ανταλλαγών.

3.2 Αξιολόγηση σεναρίου ανάπτυξης

Οι κατευθύνσεις που δίνονται σχετικά με τη βιώσιμη διαχείριση του οικισμού εστιάζουν στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής. Βασίζονται ουσιαστικά στα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει ο οικισμός (παραλιακό μέτωπο, παραδοσιακός οικισμός, ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον), με κύριο γνώμονα αφενός την προστασία τους και αφετέρου την ανάδειξή τους.

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής στοχεύει στην καταπολέμηση των στοιχείων εκείνων που απειλούν την αειφόρο ανάπτυξή της, όπως είναι η τουριστική επέλαση, η αλλοίωση του τοπίου, η ρύπανση του φυσικού περιβάλλοντος καθώς και η αισθητή υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος αλλά και η ελλιπής προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ίδια η προστασία του τοπίου και ο έλεγχος της περαιτέρω τουριστικής ανάπτυξης βάσει ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού μπορούν να συμβάλουν αποτελεσματικά στην αναπτυξιακή προοπτική της περιοχής με όρους αειφορίας.

Για παράδειγμα, η προτεινόμενη μαζική κήρυξη, ως διατηρητέων, όλων σχεδόν των προσεισμικών κτηρίων του οικισμού στοχεύει στη διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του οικισμού ως δείγμα της ευρύτερης επτανησιακής αρχιτεκτονικής, και μάλιστα της μοναδικής διασωζόμενης στο νησί (σε επίπεδο οικισμού).

Ακόμη, η προτεινόμενη χωροθέτηση κοινόχρηστων χώρων, ενισχύει εν μέρει την προστασία και ανάδειξη των υφιστάμενων αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της περιοχής, δημιουργώντας ταυτόχρονα αρχαιολογικούς και πολιτιστικούς πυρήνες (υπαίθριο θέατρο, κτήρια πολιτιστικών εκδηλώσεων, ανάδειξη του ανακαλυφθέντος ρωμαϊκού θεάτρου).

Η προτεινόμενη ιεράρχηση του οδικού δικτύου, με πεζοδρόμηση της παραλιακής οδού και των εσωτερικών δρόμων του οικισμού στον κεντρικό θύλακα του συνεκτικού τμήματος, στοχεύει στην απαλλαγή του οικισμού από την κίνηση αυτοκινήτων στο εσωτερικό του. Έτσι, αποφορτίζεται ο οικισμός και η κίνηση των αυτοκινήτων εξυπηρετείται από τον κεντρικό δρόμο που περνάει περιφερειακά του οικισμού. Επίσης, η κατάλληλη χωροθέτηση οργανωμένων χώρων στάθμευσης εξυπηρετεί συνολικά τον οικισμό, κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες όπου το πρόβλημα στάθμευσης είναι ιδιαίτερα αισθητό.

Τέλος, η προτεινόμενη κήρυξη, ως ζώνης προστασίας τοπίου, της περιοχής του Φισκάρδου, από την χερσόνησο του Φουρνιά έως και τον όρμο στο Φώκι, αποσκοπεί στην ενίσχυση της προστασίας της περιοχής και στην αποτροπή της αλλοίωσης του τοπίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Συμπεράσματα

Η αλόγιστη τουριστική ανάπτυξη που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στον παραδοσιακό οικισμό του Φισκάρδου έχει θέσει σοβαρά προβλήματα προστασίας και ανάπτυξης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής. Για το λόγο αυτό κρίνεται πλέον επιτακτική η ανάγκη για μια *πολιτική διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης*, ούτως ώστε να εξασφαλιστεί -κατά το δυνατόν- η σωστή και συνετή χρήση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Υπογραμμίζουμε τον όρο “διαχείριση” της τουριστικής ανάπτυξης γιατί, σε τελική ανάλυση, δεν είναι ο τουρισμός καθεαυτός η μοναδική αιτία των προβλημάτων, αλλά η διαχείρισή του και, κατ’ επέκταση, η έλλειψη σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης με τις γνωστές -σε όλους- συνέπειες (αδυναμία ελέγχου, καταστρατήγηση όρων δόμησης, απουσία πολιτικής για τις χρήσεις γης κλπ.).

Ο ίδιος ο τουρισμός (και κατ’ επέκταση η τουριστική ανάπτυξη) μπορεί να αποτελέσει βασικό κίνητρο για την αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων καθώς και για την προστασία και ανάδειξη των ιστορικών πολιτιστικών μνημείων της περιοχής. Θα πρέπει να επιτευχθεί μια ισορροπία η οποία θα επιτρέπει την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης χωρίς να τίθενται σε κίνδυνο τα μοναδικά χαρακτηριστικά του Φισκάρδου. Μόνο μέσω αυτής της προοπτικής θα μπορούμε να μιλάμε για μια αειφόρο ανάπτυξη του οικισμού ή, σωστότερα, για το υψηλότερο δυνατό μέτρο της εφικτής αειφορίας στην περιοχή.

ΠΗΓΕΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ

A. BIBΛΙΑ

- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2007), **Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό τουρισμό**, Βρυξέλλες.
- Καζάζη Γ. (επιμ.) (2006), **Πολιτιστικό περιβάλλον και τουρισμός - ο ρόλος του αρχιτέκτονα**, πρακτικά συνεδρίου - Καβάλα, 20-23/9/2001, UIA/TEE/TEE-TAM, Αθήνα, εκδόσεις TEE.
- Καυκούλα Κ., Παπαμίχος Ν., Χαστάογλου Β. (1990), **Σχέδια πόλεων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα**, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, επιστημονική επετηρίδα τμήματος Αρχιτεκτόνων πολυτεχνικής σχολής, παράρτημα αρ.15 ΙΒ' τόμου.
- Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π. (2001), **Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον**, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική.
- Λάσκαρις Κ. (επιμ.) (1996), **Sustainable development - θεωρητικές προσεγγίσεις μιας κρίσιμης έννοιας**, Αθήνα, εκδόσεις Παπασωτηρίου.
- Λουκάτος Γ. (1991), **Εικόνες και θύμησες από την παλιά Κεφαλονιά: βιώματα-μαρτυρίες**, Αθήνα, εκδόσεις Φιλλιπότη.
- Τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών ΕΟΤ (1991), **Διατήρηση και ανάπτυξη παραδοσιακών οικισμών - το πρόγραμμα του ΕΟΤ (1975-1992)**, Αθήνα, έκδοση ΕΟΤ.

B. ΑΡΘΡΑ

- Καλοκάρδου Ρ. (1995), "Δομημένο περιβάλλον και τουρισμός: μια δύσκολη σχέση", **Σύγχρονα Θέματα**, Αθήνα, τ.55, σσ. 81-87.
- Κοκκώσης Χ. (1995), "Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη", **Σύγχρονα Θέματα**, Αθήνα, τ.55, σσ. 21-27.
- Κοκκώσης Χ., Παρπαϊρης Α. (1995), "Φέρουσα ικανότητα: καταλύτης διαμόρφωσης αρμονικών σχέσεων τουρισμού και περιβάλλοντος", **Τεχνικά Χρονικά**, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1995, σσ. 68-79.
- Παπαγιάννης Θ. (1994), "Αειφορία και διαχείριση του χώρου", **Τόπος**, Αθήνα, τ.8, σσ. 273-283.
- Παπαϊωάννου Τ. (2011), "Παραδοσιακοί οικισμοί, ένα σύγχρονο δίδαγμα", **Ελευθεροτυπία**, 27-10-2011, σ. 10.
- Χατζηδάκης Α. (1995), "Επιπτώσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον - ένα πλαίσιο ανάλυσης", **Σύγχρονα Θέματα**, Αθήνα, τ.55, σσ. 88-92.

Γ. ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ/ΕΡΕΥΝΕΣ

- Αδάμη Μ., Βερδελής Φ., Γραφάκου Μ., Ζήβας Δ., Καβαλιεράτος Γ., Μαΐστρου Ε., (1987) **Διατύπωση μεθοδολογικού προτύπου για την αναβίωση των παραδοσιακών οικισμών**, ΕΜΠ-τμήμα Αρχιτεκτόνων-τομέας Ι αρχιτεκτονικού σχεδιασμού-σπουδαστήριο αρχιτεκτονικών συνθέσεων, Αθήνα.

- Αναστασίου Α., Απέργης Γ., Γιαννοπούλου Β., Καμπουράκης Β., Τιγγινάκη Γ. (1978), **Φισκάρδο, παραδοσιακός οικισμός**, ΕΜΠ - τμήμα Αρχιτεκτόνων - έδρα εσωτερικών χώρων, Αθήνα.
- Ζαφειράτος Ν. (2010), **Living village - Kioni Vilage, Ithaca, Greece (Αρχιτεκτονική των χωριών, αειφόρος ανάπτυξη της κοινότητας)**, Western Washington University, Sustainable Ithaca Program, Washington.
- Σαράντη Α. (2005), **Περιβαλλοντική απόκριση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής: η περίπτωση του οικισμού στην Εξωγή Ιθάκης**, διπλωματική εργασία, ΕΑΠ, Πάτρα.

Δ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

- Διεθνές Συμπόσιο, **“Πολιτιστική και περιβαλλοντική κληρονομιά και Τοπίο”**, 30 Απριλίου-1 Μαΐου 2011, Μονεμβασιά Λακωνίας, Δήμος Μονεμβασίας/Med-INA/Κέντρο Σπαρτιατικών και Πελοποννησιακών Σπουδών (CSPS) Πανεπιστημίου Nottingham.
- Ημερίδα, **“Όμορφα χωριά άσχημα αλλοιώνονται”**, 28 Αυγούστου 2011, Φιλώτι Νάξου, Monumenta/Δήμος Νάξου & Μικρών Κυκλάδων (στο πλαίσιο του προγράμματος “Τοπικές κοινωνίες και Μνημεία”).

Ε. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- ΦΕΚ 907/Β', 27 Αυγούστου 1975, **Περί χαρακτηρισμού Κοινότητας Φισκάρδου Κεφαλληνίας ως τόπου ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.**
- ΦΕΚ 594/Δ', 13 Νοεμβρίου 1978, **Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών Οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών.**
- ΦΕΚ 82/Β', 13 Φεβρουαρίου 1985, **Χαρακτηρισμός περιοχής Φισκάρδου Κεφαλονιάς ως αρχαιολογικού χώρου.**
- ΦΕΚ 181/Δ', 3 Μαΐου 1985, **Τρόπος καθορισμού ορίων οικισμών της χώρας μέχρι 2.000 κατοίκους, κατηγορίες αυτών και καθορισμός όρων και περιορισμών δόμησής τους.**
- ΦΕΚ 160/Α', 16 Οκτωβρίου 1986, Ν. 1650, **Για την προστασία του περιβάλλοντος.**
- ΦΕΚ 1192/Δ', 12 Δεκεμβρίου 1986, **Χαρακτηρισμός ως διατηρητέου του κτιρίου που βρίσκεται στον οικισμό Φισκάρδο του Ν. Κεφαλληνίας, φερόμενου ως ιδιοκτησία Οδυσσέα και Ειρήνης Τσελέντη και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησής του.**
- ΦΕΚ 1266/Δ', 31 Δεκεμβρίου 1986, **Καθορισμός ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης στους οικισμούς Φισκάρδο, Ευρετή, Κατσαράτα, Τσελεντάτα της Κοινότητας Φισκάρδου Ν.Κεφαλονιάς.**
- ΦΕΚ 674/Δ', 30 Οκτωβρίου 1989, **Τροποποίηση όρων δόμησης οικισμών Άσσου και Φισκάρδου Ν.Κεφαλληνίας.**
- ΦΕΚ 854/Δ', 28 Ιουλίου 1993, **Τροποποίηση ορίων, όρων και περιορισμών δόμησης στον οικισμό Φισκάρδο κοιν. Φισκάρδου Ν.Κεφαλονιάς.**
- ΦΕΚ 207/Α', 7 Οκτωβρίου 1999, **Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις.**

ΦΕΚ 637/Δ' 3 Αυγούστου 2001, Χαρακτηρισμός ως διατηρητέων δύο (2) κτιρίων που βρίσκονται εκτός των ορίων του οικισμού Φισκάρδο του δήμου Ερίσου (ν.Κεφαλληνίας) και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμός δόμησης αυτών.

ΦΕΚ 1769/Β', 27 Νοεμβρίου 2003, Κήρυξη και οριοθέτηση του θαλάσσιου χώρου νότια του όρμου Φισκάρδου Κεφαλληνίας, ως αρχαιολογικού χώρου.

ΣΤ. ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

www.statistics.gr

www.apd-depin.gov.gr

www.kefallonia.gov.gr

www.tedk-ki.gr

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οι φωτογραφίες στις οποίες δεν αναφέρεται η πηγή προέρχονται από προσωπικό φωτογραφικό αρχείο.